

MANUEL RIU

LA BANCA I LA SOCIETAT A LA CORONA D'ARAGÓ, A FINALS DE L'EDAT MITJANA I COMENÇAMENTS DE LA MODERNA *

Bibliografia de conjunt

Els canviadors i els banquers foren els motors de l'economia dinerària a la Baixa Edat Mitjana. Però els estudiosos de l'economia baix medieval, particularment a Espanya, no els han prestat gaire atenció. En moltes obres, fins i tot recents, dedicades a estudiar aspectes econòmics d'aquella època, a penes si en fan esment. I sense un coneixement dels motors, factors essencials dels moviments econòmics, no podem amb certesa conèixer els pols d'aquests moviments.

El problema, bé que general, esdevé més greu quan es tracta d'investigar l'Economia i la Societat dels Estats Hispànics de l'antiga Corona d'Aragó: Catalunya, Aragó, València i Mallorca. Fins a l'extrem que l'obra d'un peoner, Abbot Payson Usher,¹ continua essent no sols el punt de partida obligat per a l'estudi de la Banca a Catalunya sinó el suport més directe de la bibliografia posterior que, en bona part, s'ha limitat a recollir-ne les troballes quan les ha conegudes. D'aquesta manera, una investigació realitzada a Barcelona el 1929, que començà a ésser coneguda d'ençà de 1931 i fou plenament exposada el 1943, l'any 1991 continua essent fonamental per a l'estudi de la banca catalana,² i per això ha estat reeditada el 1967 i el 1970.

* La primera redacció d'aquest treball, amb el títol: *Banking and Society in Late Medieval and Early Modern Aragon*, fou una ponència presentada al col·loqui internacional «The Dawn of Modern Banking», organitzat pel Center for Medieval and Renaissance Studies de la Universitat de Califòrnia, a Los Angeles, el setembre de 1977. Una versió condensada del mateix estudi fou publicada en anglès, en el volum del col·loqui, editat per la Yale University Press (New Haven, 1979, 131-167). La nova versió ofereix algunes dades complementàries del text essencial.

1. Abbot P. Usher, *The Early History of Deposit Banking in Mediterranean Europe*. Vol. I, part I: *The Structure and Functions of the Early Credit System*, part II: *Banking in Catalonia (1240-1723)* (New York 1967) 22 + 649. Id., «Deposit Banking in Barcelona, 1300-1700» *Journal of Economic and Business History* 4 (1931) 121-155. Traducció catalana amb el títol en castellà: «La Banca de Depósito en Barcelona (1300-1700)», *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña* 2 (1969-1970) 157-181.

2. Usher advertia: «Full analysis of the material collected has confirmed the impression formed at an early stage. The conditions in Barcelona were in many respects more advanced, and the documents supply more specific evidence of primary functions than is available elsewhere. The prominence given the description of banking in Barcelona can thus be justified in terms of its intrinsic importance, as well as upon the mere practical fact of the amount of material now available». «The Early History» (n. 1) I, IX.

Usher ja assenyalava les similituds d'origen de la banca del Nord d'Itàlia amb la catalana i els contactes amb la banca de Sicília,³ en analitzar el desenvolupament de la Banca a l'àmbit del Mediterrani Occidental, amb una atenció especial al sistema creditici. Potser n'exagerà, però, la importància, en arribar a suposar que a la primera meitat del segle XV una de cada quatre famílies barcelonines tenia un compte obert a la Taula de Canvi municipal⁴ que l'esmentat autor va examinar d'una manera particular. En els llibres d'aquesta Taula consta, efectivament, que hi tenien un compte obert no sols persones de condició social molt diversa residents a Barcelona, com escrivans, mercaders, paraires i teixidors, mariners i patrons de naus, botiguers, etc., sinó també pagesos dels pobles del Pla de Barcelona i fins i tot gent d'indrets del Principat de Catalunya ben lluny de la capital, com a les villes de Bagà o de Cotlliure.

Si bé els orígens i els precedents d'aquesta Taula barcelonina en els canviadors i banquers privats, jueus i cristians, del segle XII al XV, estan encara en bona part per estudiar, tot i les síntesis de conjunt sobre la banca espanyola i catalana escrites a Espanya⁵ i també malgrat els treballs monogràfics d'especialistes tan notables com André E. Sayous,⁶ Federigo Mellis⁷ o Raymond de Roover,⁸ a frec de temes íntimament relacionats amb el que ens afecta, no ens manquen les referències a les activitats bancàries que desenvoluparen algunes Ordres Militars,⁹ especialment la dels Templers, per a la família reial o per a algunes famílies de la noblesa catalana.

3. Carmelo Trasselli, *Note per la storia dei banchi in Sicilia nel XV secolo* (Palermo 1958) 75. Id., «Sul debito pubblico in Sicilia sotto Alfonso V d'Aragona», *Estudios de Historia Moderna* 6 (1956-1959) 71-112. - Henry Lapeyre, «Alphonse V et ses banquiers», *Le Moyen Age* 67 (1961) 93-136. - A. Silvestri, «Sull'attività bancaria napoletana durante il periodo aragonese. Notizie e documenti», *Bollettino dell'Archivio Storico del Banco di Napoli* 6 (1953) 80-120.

4. Usher, *The Early History* (n. 1) II, 181.

5. Com les d'Aurelio Martín Alonso y Agustín Blasco Cirera, *La banca a través de los tiempos* (Barcelona 1926) 19-127. - Francesc Cabana, *La Banca a Catalunya* (Barcelona 1966) 269. - La millor, la de Felipe Ruíz Martín, «La Banca en España hasta 1782», *El Banco de España. Una Historia Económica* (Madrid 1970) 3-196.

6. André-E. Sayous, *Els mètodes comercials a la Barcelona medieval*, ed. Arcadi Garcia i Gaspar Feliu (Barcelona 1975) 194. Versió catalana de tres treballs publicats en francès el 1931-1936. Una àmplia bibliografia a la p. 177-186.

7. Federigo Melis, *Aspetti della vita economica medievale (Studi nell'Archivio Datini di Prato)* (Siena 1962) 729. Espec. p. 18-25 i 237-239 quan a les filials a Espanya.

8. Raymond de Roover, *The Rise and Decline of the Medici Bank, 1397-1494* (Cambridge, Mass. 1968) 500. - Id., «History of Banking and Foreign Exchange», *Business, Banking and Economic Thought in Late Medieval and Early Modern Europe* (Chicago 1974) 183-269.

9. Id. A Catalunya no hi ha hagut cap treball comparable al d'Eloy Benito Ruano, *La Banca Toscana y la Orden de Santiago durante el siglo XIII* (Valladolid 1961) 120. Algunes referències en A. J. Forey, *The Templers in the Corona of Aragón* (London 1973) 344-355. - Maria Vilar Bonet, «Actividades financieras de la Orden del Temple en la Corona de Aragón», *VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón* (Barcelona 1964) II, 577-585 pel que fa als segles XII i XIII.

També hi ha estudis sobre la introducció i l'ús de la lletra de canvi en els negocis que fan els provençals, els lleguadocians i els catalans en els segles XIV i XV, i ja es coneixen casos de protestes de lletres emeses per barcelonins¹⁰ però podríem aprofundir bastant el tema del curs de la moneda i dels seus valors canviants.

Ara per ara desconeixem el procés de la conversió del canviador cristià en banquer. Les prohibicions eclesiàstiques que pesen sobre la usura i el préstec amb interès, dificulten la comprensió del procés i particularment de la percepció real d'uns interessos que els testimonis documentals procuren sovint d'amagar. A les operacions de canvi de moneda amb un benefici legal i autoritzat per al canviador que les efectua, se sumen els dipòsits rebuts, les penyores, els crèdits, els préstecs i les transferències, la participació en negocis de compra i venda de mercaderies, marítims i terrestres, el lliurament d'interessos modestos (del 4 al 5 %) als inversors que dipositen els diners en una Taula o Banc en què tenen confiança, i el préstec per part del Banc a terceres persones, amb interessos més elevants. La insolvència d'aquestes últimes, la impossibilitat de retornar els préstecs, o la retirada de capitals per part dels inversors, pot ocasionar la fallida o abatiment del banquer. Tanmateix, des de començaments del segle XV, la banca pública municipal, si bé gaudeix de garanties, haurà de competir amb la banca privada a causa de la interferència d'una economia pública deficitària en el seu camí, al llarg d'aquest període, mentre que el prestigi social que els banquers privats s'han guanyat a pols, en ambients urbans minoritaris, facilita la seva subsistència en moments desfavorables.

La base bibliogràfica per a la iniciació en aquests temes i en altres, l'investigador la trobarà en les recopilacions de Gaspar Feliu¹¹ i d'Emili Giralt,¹² bé que d'antuvi podem advertir que no hi ha cap estudi monogràfic sobre la banca privada. La banca pública municipal del segle XV ha tingut més sort, perquè comptem amb treballs diversos publicats sobre les Taules de Canvi de Barcelona¹³—el primer banc muni-

10. Pedro Voltes, *Historia de la Economía española hasta 1800* (Madrid 1972) 121 i Charles Dufourcq, *La vie quotidienne dans les ports de la Méditerranée* (París 1975) 51-53.

11. Gaspar Feliu Monfort, *Bibliografía de Historia Económica de Cataluña, 1950-1970* (Barcelona 1971) 166. Amb la indicació d'alguns fons documentals.

12. Emilio Giralt Reventós, *Documentación i bibliografía de las Memorias históricas de Antonio de Capmany. Recopilación y adiciones* (Barcelona 1963) 1111-1196. Actualitzeu-ho amb la revista crítica bibliogràfica *Índice Histórico Español* (Barcelona, des de 1953).

13. Resum Fabián Estapé, «Taula del Cambi», *Diccionario de Historia de España* (Madrid 1952) II, 1242-1244. - [J.V. Ayats, F. Udina, S. Alemany] *La Taula de cambio de Barcelona (1401-1714)* (Barcelona 1947) 157. - J. Font y Solsona, «La Taula de Canvi de Barcelona en el período 1401-1609», *El Trabajo Nacional* 1609 (1953) 11-12. - Federico Rahola Tremols, *Los antiguos banqueros de Cataluña y la «Taula de Cambi», Banco Municipal de Barcelona* (Barcelona 1912) 53. - Ana María Adroer, Gaspar Feliu, *Historia de la Taula de Canvi de Barcelona, seu fundacional de la Caixa de Barcelona* (Barcelona, 1989), 111 p.

pal de crèdit públic-, de València,¹⁴ de Mallorca¹⁵ i de Girona,¹⁶ si bé no podem considerar definitiu ni modèlic cap d'aquests estudis donada la documentació d'aquestes taules conservada i no aprofundida encara. Aquesta hauria d'ésser una de les primeres tasques a realitzar: uns estudis monogràfics dedicats a cada un dels bancs, amb l'anàlisi de les Ordinacions, el funcionament, les relacions amb el deute públic (mitjans de pagar-lo i de redimir-lo), la influència sobre la societat; la procedència, la condició social i la situació econòmica dels impositors o clients, la influència i les interrelacions amb altres canviadors i banquers, la influència sobre les entitats oficials, laiques i eclesiàstiques de l'àmbit territorial i local, la mitjana de les imposicions o de les operacions (per exemple, a la Taula de Canvi de Barcelona, a la primera meitat del segle XV, oscil·la entre 1 i 500 lliures barcelonines), els problemes dineraris i comptables, etc. Preguntes com aquestes: Quants comptes, impositors i operacions al dia i a l'any? Quant sumava en els diferents períodes de l'any el volum de les operacions? Quina era la relació mitjana: dipòsit per imponent? O altres de semblants, esperen igualment una resposta.

No n'hi ha prou amb estudiar els llibres de comptes o els balanços bancaris quan se'n conserven. Moltes famílies de banquers encara esperen els seus historiadors. La complexitat de les operacions bancàries¹⁷ des del «depositum» com a mitjà d'inversió, que en el segle XIII encara no té un interès fix si bé reporta una compensació dinerària, al crèdit que en el segle XIV pot importar, amb un risc considerable, fins 35 vegades la reserva del diner que hi ha a la caixa o comptable. La proliferació de lletres de canvi acceptades o protestades, amb la repercussió en la marxa dels negocis comercials amb l'exterior. La participació de canviadors i banquers en operacions comercials i el fet que aquests possin en circulació les reserves dineràries de la noblesa que s'arrisca, perquè necessita fons líquids, deixant en dipòsit el capital on li sembla

14. Manuel Peris y Fuentes, «Orígens de la Taula de València», *III Congreso de Historia de la Corona de Aragón* (València 1923) I, 503-518. - Salvador Carreres Zacarés, «La primitiva Taula de Cambis de València», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura* 25 (1949) 708-768. - André-E. Sayous, «La Technique des affaires, sa genèse. II: Une caisse de dépôts: la «Table des Changes de Valence (1407-1418)» *Annales* 6 (1935) 133-137. - Francisco Sevillano Colom, «Las empresas nacionales de los Reyes Católicos y la aportación económica de la ciudad de Valencia» *Hispania* 14 (1954) 511-623. I, quant a l'ambientació, Alvaro Santamaria, *Aportación al estudio de la economía de Valencia durante el siglo XV* (València 1966) 231. Especialment 57-63 i 68-80 pel que fa als préstecs i subsidis que la ciutat atorgà als reis. - Ernest Belenguier Cebrià, *València en la crisi del segle XV* (Barcelona 1976) 383. Es refereix a l'època dels Reis Catòlics.

15. Antoni Pons, «La banca mallorquina en temps de Ferran el Catòlic: els seus precedents», *V.º Congreso de Historia de la Corona de Aragón* (Zaragoza 1962) IV, 143-200, amb deu textos fonamentals per al període 1314-1507. - Id., *Historia de Mallorca* (6 vols. Palma de Mallorca 1963-1970). Sense noves aportacions al tema de la banca.

16. L. Marquès i Carbó, *Una histórica institución municipal de carácter económico: la tabla de cambio y comunes depósitos de la ciudad de Gerona* (Madrid 1952) 118.

17. Vegeu, pel que fa al cas, John T. Noonan, «Operazioni bancarie», *L'etica economica medievale* ed. Ovidio Capitani (Bologna 1974) 131-157. I també, del mateix Noonan, «Prestito professionale e istituzionale», en id., 189-208.

més segur. Les conseqüències socials i econòmiques d'aquests tractes dels nobles amb els mercaders i els banquers: les noces de canviadors i banquers amb filles de la noblesa i l'adquisició de terres, bé mitjançant la sots-infeudació de parts del patrimoni a la nova classe rica, bé mitjançant que aquesta compri els antics senyorijs territorials o les baronies.¹⁸ Les operacions de canvi de valors monetaris, tan importants com els dipòsits de capitals a l'inici de la consolidació de la banca privada, les operacions de crèdit i el pes, en les unes i les altres, de la doctrina ètica propugnada pel sant dominic català Ramon de Penyafort (m. 1275), contrària al seu desenvolupament, sense paliatius, invocant els principis del dret canònic, caldria que fossin estudiats amb més deteniment. Així com l'existència a les biblioteques dels principals monestirs catalans, com el de Ripoll, de tractats sobre la usura. O com l'aparició tardana a Espanya de les institucions de crèdit anomenades Mont de Pietat¹⁹ si bé els «Pósitos» i les «Arcas de Misericordia», amb una finalitat benèfica, en són els precedents.

El problema, tanmateix, és més greu pel que fa a la comprensió exacta de la importància de la banca privada i la banca pública en la societat catalano-aragonesa de l'època, perquè no hi ha cap estudi, modern i suficient, sobre la política monetària dels reis d'aquest període baix medieval, que permeti de conèixer i explicar els problemes monetaris en el seu context. Coneixem diverses devaluacions monetàries, com la de 1454-1456 a què es refereix Usher²⁰ per mitjà de la qual el florí d'or que valia 11 sous de Barcelona, va passar a valer-ne 13, i el croat de plata que valia 15 diners de billó, passà a valer-ne 18, amb què el florí restava devaluat en un 18% i el croat en un 20 %, i es modificaba la «ratio» plata/or fins a fer que l'or desaparegués de la circulació. Però les implicacions i les conseqüències de les devaluacions monetàries d'aquest període, així com les causes que les provocaren, no han estat prou estudiades.

Podríem també preguntar-nos si a la Corona d'Aragó la banca medieval va facilitar, per mitjà del crèdit, la industrialització catalana (especialment la indústria llanera, des de començaments del segle XIV) i la comercialització dels seus productes,

18. A Espanya no s'ha realitzat cap estudi semblant al d'Alessandra Sisto, *Blanchieri-feudatari subalpini nei secoli XII-XIV* (Torino 1963) 244. Per a això cal fer uns estudis monogràfics previs de les famílies de la noblesa i l'alta burgesia barcelonina. La professora Carme Batlle ha començat a treballar aquest darrer tema.

19. Vegeu la segona part «Precedentes históricos de las instituciones de ahorros contemporáneas» en Pedro Voltres, *Las Cajas de Ahorros Barcelonesas. Su pasado, su presente, su porvenir*. (Barcelona 1965) 437. Especialment 55-87. El «Monte de Piedad» de Madrid fou fundat per Francisco Piquer el 1702, el de Zaragoza data de cap al 1731, el de Granada de 1743; el «Real Monte de Piedad» de Barcelona començà a funcionar el 1751 amb un cabal de 80.000 rals de billó. Però, tal com han demostrat José López Yepes i Félix Sagredo Fernández, *Instituciones de préstamo benéfico: Montes de Piedad, Pósitos y Arcas de Misericordia en España (siglos XIV-XVI)* (Madrid 1973) 1,3, a Espanya hi ha precedents medievals: el primer «Pósito», a Molina d'Aragó, data de 1478 i la primera «Arca de Misericordia», a Gollano (Navarra), fou fundada el 1480.

20. Usher, «The Early History» (n. 1) I, 377-380.

i l'accés a la propietat immobiliària; si contribuï a la realització de les nombroses construccions gairebé simultànies de l'art gòtic o si acomplí una veritable obra social; si tingué una repercussió en el sector agrícola (en facilitar les compres de cereals per a l'abastament de la població urbana) o en el desenvolupament de la ramaderia bovina i cavallina, i en de les corporacions gremials dels oficis.

Si jutjàvem, segons la feblesa actual de la Banca a Catalunya, les possibilitats de la banca medieval, això ens portaria a considerar des d'un punt de vista erroni la importància de la Banca en el pas de l'Edat Mitjana a la Moderna. Perquè sabem que àdhuc institucions públiques religioses de beneficència, com els plats o bacines (*bacins*) parroquials dels pobres vergonyants, administrats per laics (ciutadans honorats, mercaders i artesans) tingueren dispositats els seus fons líquids –els censos anuals o rèdits que percebien– des de la primeria del segle XV (des de 1402) en el banc municipal o Taula de Canvi de Barcelona. Es possible que aquests fons en dipòsit bancari no representessin gaire en relació amb el capital total de la banca (potser només el 8%), però reflecteixen la confiança que la classe burgesa dels mercaders, la principal administradora d'aquests fons benèfics, havia posat en una institució assegurada per l'autoritat municipal. Claude Carrère ja demostrà que els mercaders catalans, a la darrerria del segle XIV, tenien comptes corrents en els canviadors privats i que els feien servir per a pagaments de tota mena, inclús de molt mòdics o petits, com el de l'impost d'ancoratge.²¹

Si avui el capital barceloní representa més de quatre vegades el de la resta de Catalunya, no ens pot fer estrany que en els darrers segles medievals Barcelona retingués ja, si més no, la meitat de les finances del Principat. Ens cal un estudi monogràfic de les famílies importants de la burgesia catalana per a poder investigar les connexions que hi ha entre la Ciutat de Barcelona i la resta de Catalunya. Aquest és un punt previ per a l'anàlisi econòmica que està esperant un equip d'investigació.

D'altra banda, com ha observat De Roover, la balança comercial de Flandes, si en els segles XIV i XV fou passiva amb Itàlia, fou activa amb Catalunya. Els llibres de comptes i la correspondència de Francesco Datini (m. 1410), mercader de Prato, i de la Banca dels Mèdici, indiquen que els seus agents a Bruges estaven constantment acumulant crèdits a Barcelona per transferir fons a Itàlia. Podem dir això mateix quant als canviadors i banquers privats que feien transferències a Itàlia mitjançant lletres de canvi. Barcelona, València i Palma de Mallorca figuren entre les grans places bancàries de l'Occident europeu a la darrerria de l'Edat Mitjana, i no podem oblidar el seu paper, no solament en relació amb Brugues sinó també amb Palerm. Una bona part, però, d'aquestes connexions de la banca de l'antiga Corona d'Aragó

21. Claude Carrère, «Le droit d'ancrage et le mouvement du port de Barcelone au milieu du XVe siècle», *Estudios de Historia Moderna* 3 (1953) 65-156. - Id., *Barcelone, centre économique à l'époque des difficultés*, 1380-1462 (2 vols. París-La Haye 1967) 994. Espec. I, 153.

amb l'Occident Europeu caldrà, sobretot, investigar-les mitjançant la documentació dels diferents països d'Europa. Un últim punt escau de tenir en compte en aquesta investigació: la diferència bàsica que hi ha entre el regne d'Aragó pròpiament dit, on la banca va ser exclusivament en mans dels jueus fins a la darrereria del segle XV, i els regnes de València i Mallorca en els quals, com en el Principat de Catalunya, des de l'època de Jaume I, els súbdits cristians de la Corona tingueren una participació molt activa en les operacions de canvi de moneda i en les pròpiament bancàries. L'absència de banquers cristians a l'Aragó explicaria que els mercaders catalans, quan comerciaven en terres aragoneses realitzessin operacions bancàries.

Les fonts

Les fonts inèdites del segle XIII al XIV per a l'estudi de la Banca i dels seus precedents en les activitats del canvi de monedes internes i estrangeres, són encara abundants. Es conserven en Arxius Generals tan importants com l'Arxiu de la Corona d'Aragó, a Barcelona, i l'Arxiu del Regne de València; en els Arxius Provincials, en Arxius Eclesiàstics com els Catedralicis, Episcopals o Diocesans i Parroquials; en Arxius Històrics Municipals com els de Barcelona, Vic, Zaragoza, València i Mallorca, i en els Arxius Notarials (Històrics de Protocols), entre d'altres com els Familiars que han conservat fins els nostres dies algunes famílies de la noblesa i de l'alta burgesia. Una primera informació bibliogràfica sobre tots aquests arxius podem trobar-la en el «Censo Guía de Archivos Españoles»,²² obra col·lectiva, fruit de la tasca dels membres del Cos d'Arxivers i Bibliotecaris, els treballs de catalogació dels quals acostuma a relacionar el «Boletín de la Dirección General de Archivos y Bibliotecas» (Madrid, des de 1951). Tots els arxius importants tenen guies impreses, catàlegs i inventaris publicats o inèdits, que en faciliten la consulta.²⁴ Les sèries específicament dedicades a la temàtica bancària son, tanmateix, ben escasses. Cal, doncs, una exploració prèvia de totes les sèries afins (com les referents a Hisenda o a Fiscalitat) en les quals sigui possible de trobar documentació.

El fet que les ordres de transferència es donessin, en general, de viva veu en presència del deutor o del creditor, i el banquer fes tot seguit l'entrada en el seu Diari o, com a màxim, que l'ordre es comunicués -d'ençà del segle XIV- per escrit en una

22. Raymond de Roover, «New Interpretations of the History of Banking», *Business, Banking, and Economic Thought* (Chicago 1974) 200-238. Especialment 204-205. Cf. també, Ramón Carande, «Comercio, banca y crédito medievales según de Roover», *Moneda y Crédito* 40 (1952) 9-23.

23. *Censo-Guía de Archivos Españoles* (2 vols. Madrid 1972) 8 1064. Irregular quant a informació però útil com a primera obra de consulta.

24. Sobre els eclesiàstics: Felipe Mateu Llopis, «Los catálogos de las bibliotecas y archivos eclesiásticos de España», *Hispania Sacra* 1 (1948) 207-228. I l'article «Archivos Eclesiásticos», *Diccionario de Historia Eclesiástica de España* (4 vols. Madrid 1972-1974).

llenqueta de paper, quan el deutor no podia acudir personalment al banc, o per mitjà del seu procurador legal, impedeixen l'investigador modern de seguir les activitats diàries de la Banca mitjançant els fons dels Arxius Notarials o Arxius Històrics de Protocols, excepte en casos extrems. Això no obstant, a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, conservat al Col·legi de Notaris, és possible d'estudiar, a més dels patrimonis familiars i d'operacions concretes en què pogué haver-hi alguna participació bancària, alguns dossiers importants, com els de les fallides bancàries, que, indirectament, ens permeten de conèixer el volum dels negocis d'alguns banquers privats, com en el cas de Pere dez Caus i Andreu d'Olivella, el 1381.

Altres Arxius barcelonins,²⁵ com l'Arxiu de la Corona d'Aragó, ens poden documentar sobre les relacions bancàries de la Casa Reial, mitjançant els registres del Mestre Racional (Arxiu del Reial Patrimoni) o de la Tresoreria, o els de diversos impostos que cobrava la Corona. L'Arxiu Capitular de la Catedral, el Diocesa o Episcopal i els Parroquials, permeten d'estudiar la formació i l'administració dels grans patrimonis, i els béns i els negocis de les famílies de la noblesa i de l'alta burgesia, dels ciutadans honrats i de la classe dels mercaders i artesans benestants del comerç i la indústria tèxtils. Les cartes d'arres i els testaments permeten d'estudiar la complexa economia de censals i censos, préstecs hipotecaris, violaris, etc.

L'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona ha conservat, entre d'altres fons útils per al nostre objecte, la rica documentació de la Taula de canvi o banc de dipòsit municipal, explorada només en part. L'estudi aprofundit d'aquesta entitat bancària municipal, que haurà de partir dels resultats de la investigació acomplerta per Usher, el permeten la sèrie dels Llibres Majors de la Taula corresponents als anys 1401-1407 (5 volums) i els quaderns que en contenen els índexs o rúbriques (caixa verda núm 1), en què figuren els noms i els oficis dels impositors o deutors, per ordre alfabètic. També s'han conservat bastants d'altres volums i les rúbriques dels Llibres de Dipòsits o capbreus dels primers regidors o administradors de la Taula, els comptes de redempcions, reduccions i vendes de censals o hipoteques, llibres diaris de rebudes (el número 13 de l'inventari, per exemple, corresponent a 1412), llibres de pagaments (núm. 15 de l'inventari), llibres d'empares (corresponents a 1430 i 1455), etc.²⁶ Això, no obstant, segons un Inventari dels llibres de l'Arxiu de la Taula fet el 26 de maig de 1457 (caixa verda núm. 2, lligall 4) hi havia molts d'altres volums conservats, dels anys 1401 a 1458, custodiats en una casa destinada a aquest fi.

D'una manera particular, convindria que es fes un estudi exhaustiu dels cinc

25. Relació de fons inèdites per a la història econòmica als arxius de Barcelona, en E. Giralt (n. 12) 1111-1116 i 1129-1146.

26. A l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona hi ha un inventari manuscrit dels fons conservats de la Taula de Canvi, realitzat per l'arxiver senyor Josep Serra Roselló, poc temps després que fossin reinstalats a la planta baixa d'aquest Arxiu, amb les signatures actuals dels volums i papers diversos (ara en «caixes verdes»).

volums de Llibres Majors corresponents al anys 1401/1407, a què abans ens hem referit, perquè, al contrari del que s'ha dit que no eren autoritzats els préstecs del banc municipal als particulars, podem veure que ja entre les primeres anotacions figuren les d'un préstec de 6 lliures barcelonines a un prevere, per a comprar ornaments per l'altar del qual era beneficiat, o les d'un préstec de 50 lliures a un mercader de Barcelona perquè pogués pagar els draps de lli alexandrins que havia comprat al pisà Joan Asopardo i al genovès Escarà Figa, o les d'altres préstecs per a executòries testamentàries o per a les obres dels temples gòtics en construcció. Eren deutors i creditors a la Taula: el rei i la reina Violant, escrivans i notaris, nobles, cavallers i donzells, ciutadans honrats i mercaders, canviadors, paraires, artesans d'oficis ben diversos (daguers, freners, cuirassers, ballesters, argenters, batifillers, sastres, teixidors, vidriers, etc.), col·lectors apostòlics i canonges de la Catedral, preveres i frares, carnisers, hostalers, patrons de naus i mariners, pagesos, vídues i donzelles, etc., per unes quantitats que oscil·len, per terme mitjà, entre 2 i 150 lliures. Tampoc s'ha explorat a fons, per exemple, el «Levament» o balanç de la Taula efectuat el 1433 (inventari núm. 17), que permet de conèixer els noms dels 1460 clients del Banc, fer un estudi de la seva relativa fortuna i establir les relacions de la Taula de Canvi amb la població barcelonina; l'estudi de les persones esmentades pot completar-se fent recerques en altres fons d'arxius de la ciutat.

D'altres arxius catalans, valencians i mallorquins, inventariats només en part, com els de Girona i de Vic, els de diverses localitats de l'antic Regne de València, o el Municipal i Històric del Regne de Mallorca, conserven també fons inèdits interessants. I en alguns arxius estrangers, com els italians i els flamencs, es possible de trobar el complement necessari per a l'estudi de les interrelacions bancàries i dels negocis internacionals.

Malgrat, doncs, que la història de la Banca a l'Aragó, Catalunya i Mallorca i València estigui encara, en una bona part, per escriure, i particularment quant a l'època que ens ocupa, s'han conservat materials suficients per a fer-ho possible, bé que la dispersió de les fonts requereixi l'esforç de bastants investigadors i, potser, a fi d'evitar feines inútils, una tasca d'equip, que per ara no ha estat empresa.

De la possible aportació de les fonts literàries a l'estudi de la Banca, només conec les paraules que dedica als canviadors Ramon Llull (m. 1315) en el «Llibre de contemplació», i el comentari que fa Josep Maria Ainaud ²⁷ a uns fragments del

27. Josep M.ª Ainaud de Lasarte, «Cambistas y banqueros en la Barcelona medieval», *Divulgación histórica de Barcelona* 9 (1959) 214-218. - El poema «Lo canviador», escrit entre 1407 i 1426, fou editat pel professor Martí de Riquer (Granada, 1955) segons la còpia de la segona meitat del segle XV continguda al manuscrit núm. 184 de la Biblioteca de la Universitat de Zaragoza. Fa poc, Josep Romeu i Figueras, «Comentaris al cançoner de Jordi de Sant Jordi», *Serra d'Or* 210 (1977) 25-28 ha publicat de nou el poema «Lo canviador». - Del *Llibre de fortuna e prudència* de Bernat Metge hi ha dues edicions modernes, la de Martí de Riquer (*Obres de Bernat Metge*, Facultat de Filosofia y Letras, Universidad de

poema «El canviador» del poeta Jordi de Sant Jordi, fina sàtira de les activitats d'un canviador desconegut, que devia viure en terres de la Corona d'Aragó en el segle XV. Bé que el poema, escrit entre 1407 i 1426, és publicat ja de començaments de segle, no ha estat estudiat a fons. El transcrivim de l'edició del professor Martí de Riquer (Granada, 1955), segons el manuscrit n.º 184 de la Biblioteca Universitària de Saragossa, de la segona meitat del segle XV.

LO CANBIADOR

- I Pus que tan be sabetz de canviar
e conexets moneda com s'ic val,
assats tenits ben covinent cabal,
si dura tant la taula d'esmerçar;
parroquians no'us falran per bon hus
mas eu no crey gassanyets ab me pus.
Ja no metrets vostres diners menuts
ab mos florins de pes ben coneguts.
- II Flori de pes, ducat, dobla e scut
e mitg flori: croat, malla, diner,
mesclats arreu en lo vostre carner,
que may comtar no volets per menut,
e crey que'u faytz per franquessa de cor.
Mas jur vos Deu que per aqueixa por,
ja no metrets vostres diners menuts
ab mos florins de pes ben coneguts.
- III Un bon flori say que val per tot loch
d'ayçest pays honze sous, ho lo pes,
e dartz lo vos per hun diner jaques,
e no curats si val molt mes ho poch.
Cert, ara fetz lo guany de Na Peix-frit,
pero no cur de vostre bon partit.
Ja no metretz vostres diners menuts
ab mos florins de pes ben coneguts.
- IV Un fin ducat ço que val hom be'u sab,
e d'un escut e dobla, qu'es d'or fi,
cambi fetz vos ab croat malorqui
e'z ab diner margulles e de cap.
Qui'us trametes en Flandes per esmerç

no cregatz Deu qu'eu hi volges lo terç.
 Ja no metrets vostres diners menuts
 ab mos florins de pes ben coneguts.

- V Mas, pus le tochs dels metals fer sabets
 prou destramen que's autre be no'us say,
 e'z avets fayt dels bons lo bon assay,
 e com etz tals que'l millor no'n triets,
 no'us pensets vos que'us ho dia per me,
 qu'aygest traut no'us vull far, per ma fe.
 Ja no metrets vostres diners menuts
 ab mos florins de pes ben coneguts.

Tornada

- VI En camiador, tant sotz de bona fe
 que tot es hu a vos lo mal e'l be.
 Ja no metrets vostres diners menuts
 ab mos florins de pes ben coneguts.

Aquest poema satíric constitueix una font de primera mà per a conèixer la mentalitat del canviador. Ens diu —llegint entre línies— que el canviador és un expert en conèixer el valor de les més diverses monedes, i que sap esmerçar els dipòsits dels clients, procurant-se bons cabals; però amb els diners del poeta ja no hi guanyarà res més:

*Ja no metrets vostres diners menuts
 ab mos florins de pes ben coneguts.*

Barreja, ens segueix dient, en la seva bossa les monedes fortes: el florí, el ducat, la dobla, l'escut i el mig florí, amb el croat, la malla o el diner d'ús corrent, i procura no donar compte pormenoritzat d'unes monedes i d'altres, quedant-se les millors i fent circular les menys bones. A continuació, ens dona el valor del florí, que *val per tot loch d'aygest pays* el nombre o el pes d'onze sous (cada sou era computat a dotze diners) i el canvista procura canviar-lo, si pot, sols «per un diner jaquès», despreocupant-se de què *val molt més*. Sens dubte exagera aquí el poeta el guany del canviador i cal considerar la seva comparança com una imatge colpidora, però afegeix que si bé ara fa «el guany de Na Peixfrit» (una dita o bé una figura popular de la Barcelona de l'època), no li durarà gaire l'aprofitar-se així del proïsme en benefici propi.

La moneda d'or fi, com el ducat, l'escut o bé la dobla, que hom li entregà, les canvia per croats mallorquins o bé per diners de Melgueil, de plata rebaixada amb

coure o amb plom, afegeix encara. Qui l'enviés a Flandes per a esmerçar els seus cabals, no hi guanyaria pas el 30 % o la tercera part del qui hi invertís, com fa ell, car sap fer dringar molt bé les monedes i coneix les qualitats dels diversos metalls, i així pot quedar-se les peces bones i lliurar les dolentes. El poeta, que el coneix be, defuig de fer-hi negocis, car, com consta a la *tornada* amb cert sarcasme *En canviador, tant sutz de bona fe, que tot es hu a vos: lo mal e'l be.*

Un repàs atent a la literatura en vers i en prosa dels dos segles darrers de l'Edat Mitjana, el XIV i el XV, en llengua vernacla, ens revelarà la importància dels diners entre la societat de l'època. No solen faltar-hi mots com «mogobell» i «remogobell», que al·ludeixen, respectivament, al préstec usuari (amb uns interessos del 20 i el 30 %) i a l'interès compost. Les paraules que l'any 1381 dedica als canviadors Bernat Metge (m. 1413) en el «Llibre de Fortuna e Prudència» (versos 564 a 581), dient que «han convertit l'or en plom» i que «no se senten satisfets si no aconsegueixen de convertir vint sous en cinc-cents», ens semblen prou reveladores; així com quan indica «que la gent ja no els fa tant d'honors com antany, quan convertien l'argent viu en or de vint-i-tres quirats.» Bernat Metge afirma, parlant de la seva època, que «la gent es consideraria ben pagada si només perdia la meitat en llurs inversions, perquè ja no hi ha ni fe ni veritat». Però més endavant tornarem a parlar d'aquesta crisi bancària de finals del segle XIV.

ESQUEMA PREVI PER A L'ANALISI DE LA BANCA PRIVADA, PRINCIPALMENT A CATALUNYA

Consta per testimonis posteriors –que després veurem– que a Catalunya, el comte Ramon Berenguer IV (mort el 1162) autoritzà els seus súbdits cristians el *préstec de diners amb la percepció d'interessos*, mesura que, probablement, tendia a evitar, en especial a les zones de la Catalunya Nova, incorporades al món cristià des de la fi del segle XI a mig segle XII, que les comunitats jueves poguessin tenir el control absolut i total de les finances, a la vegada que s'afavoria la circulació monetària entre els cristians en autoritzar la percepció d'interessos del 12 %, equivalents als que ja autoritzava el dret visigòtic (12,5 %) vigent a Catalunya encara el darrer terç del segle XI, i que la nova legislació comtal no podia ignorar –no obstant les prohibicions eclesiàstiques– si no volia que l'economia comercial dins les noves terres incorporades als seus dominis restés supeditada als negocis dineraris de la minoria jueva, que admetia préstecs amb interessos del 20 % o bé superiors.

L'autorització comtal constituïria, doncs, una mesura afavoridora del desenvolupament mercantil. Però no sabem com reaccionà l'Església catalana, ni com

reaccionaren els propis mercaders interessats en aquestes operacions dineràries. Sembla poder-se endevinar, amb tot, que ben aviat sorgiren canvistes cristians i que aquests no es limitaren a deixar diners amb interessos del 12 % si no que, de forma directa o bé indirecta, volgueren equipar-se als canviadors i prestamistes jueus i obtenir interessos del 20 % i fins i tot superiors.

Hi ha testimonis de l'existència de canviadors de moneda a l'Aragó, entre els pobladors de Jaca (a mitjan segle XII) i entre els de Zaragoza (començ del XII); a Catalunya, al costat dels canviadors israelites como Bon Judà, trobern, en el segle XII, els canviadors cristians barcelonins Ramon i Esteve²⁸ i és gairebé segur que també n'hi hagués en altres localitats del Principat. Amb tot, no sabem si hem de considerar com a taules de canvi, cosa dubtosa, les cinc «tabulas» que el rei es reserva per a ell en concedir als pobladors de la vila de Sampedor (1190-1192) la carta de població, taules que cedeix temporalment als seus súbdits Ramon i Tomàs Arbert, a Guerau Arbert, a Pere de Puig, a Pere de Lluçà i a Ramon de Vilatorrada i Guillem Bartomeu. Alguns d'ells potser membres de la noblesa i mercaders alhora. A València, les disposicions de Jaume I i els seus successors immediats, contingudes en l'«Aureum Opus», han proporcionat algunes dades per a l'estudi dels inicis de la Banca²⁹ al segle XIII.

Si bé es possible de rastrejar-ne els inicis en el segle XII, fou justament en el XIII quan es produí el desenvolupament de la banca privada cristiana, per obra dels canviadors particulars o de menuts, i dels canviadors públics que tenien llicència oficial per a l'exercici del canvi de monedes. Tot i que la taxa oficial de l'interès fos distinta si el prestamista era jueu (20 %) o cristià (12 %), i també malgrat la competència dels italians: pisans, genovesos o florentins, els canviadors catalans feren progressos considerables al llarg del segle XIII. A Barcelona, llurs tendes o taules –nom del taulell de fusta, taula plegable o banc sobre el qual s'efectuaven les operacions– eren instal·lades al barri de la ribera, a la plaça dels Canvis de la Mar i als carrers contigus dels Canvis o Canvis Vells i Canvis Nous que encara avuí romanen amb els mateixos noms al barri de Santa Maria de la Mar,³⁰ mentre a la plaça, a mitjan del segle XIV, fou construïda la Llotja amb la bella sala gòtica que s'ha conservat dins l'edifici més modern, d'estil neoclàssic. El carrer dels Canvis Vells tenia unes deu cases, i el dels Canvis Nous, perpendicular a aquell, en tenia quinze.

28. Felipe Ruiz Martin (n. 5) 6. La notícia del canviador Esteve la dec a la doctora Carme Batlle, que ha trobat el testament de l'esposa d'aquest, Guilleuma, del 5 de gener de 1212, a Barcelona, Arxiu Capítular, Diversorum, d) caixa 9, 175.

29. Arcadi Garcia, «La banca en los siglos XIII y XIV según el Aureum Opus», Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura 33 (1957) 201-205.

30. Lluís Almerich, *Història dels carrers de la Barcelona vella* (2 vols. Barcelona 1949) I, 55-58. L'any 1328 era encara un sol carrer, el «dels Canvis», i el 1339 els mercaders i els ciutadans honrats decidiren construir l'edifici de la Llotja, precisament a la plaça «Dels Canvis de la Mar». L'edifici fou acabar el 1392. Cf. C. Carrère, «Barcelone» (n. 21) I, 50 n. 1.

Al segle XIII hi havia, doncs, prou espai per a uns vint-i-cinc canviadors.

Totes les dades del segle XIII que posseïm, no són més que notícies disperses, fàcilment ampliables amb el recurs de l'abundosa documentació conservada. Tot just començat el segle, el 13 d'octubre de 1217, Jaime I autoritzava els ciutadans i pobladors de la ciutat de Lleida i de totes les altres ciutats i viles del domini reial, per a prestar diners amb interès («dare pecuniam mutuo») com ja ho feien d'encà de l'època del seu besavi Ramon Berenguer IV (m. 1162) segons que assenyala el document.³¹ Des de mitjan segle XII, doncs, segons el testimoni reial, els súbdits cristians dels Comtes de Barcelona i dels Reis d'Aragó, com ja hem dit, efectuaven legalment operacions de préstec en els territoris catalans del domini reial, en competència amb els súbdits jueus de la Corona. Sembla, també, significatiu que el mateix Jaume I, d'acord amb el Mestre dels Templers, el 19 de juliol de 1220 nomenés fra Guillem de l'Ordre del Temple administrador de les rendes reials a Catalunya, i un altre «freire» templer per administrar les del regne d'Aragó, i els facultés per recaptar les rendes, concertar pagaments i cancel·lar préstecs, les quals operacions requerien que fossin experts en qüestions de diner. Probablement fou per consells dels seus nous administradors que Jaume I, sota el pretext de cancel·lar els seus deutes, devia sol·licitar i obtenir del bisbe de Vic Guillem, el 22 de febrer de 1222, el permís d'obrir una taula de Canvi, per espai de quaranta dies, en el mercat d'aquesta ciutat.³² Consta que a mitjan segle XIII actuava a Vic, al costat dels prestamistes i canviadors jueus, almenys un canviador cristià, anomenat Vila, que el juny de 1256 va deixar 159 sous a Berenguer, abat de Sant Joan de les Abadesses, amb un interès mensual de 4 diners per lliura (1,66 %), equivalent al 20 % anual.

L'existència de diversos canviadors fixos a Barcelona i d'una certa organització comuna, es fa, també, palesa per la menció freqüent d'una «marca d'argent de les taules dels canviadors de Barcelona», el valor de la qual marca havia estat fixat en 881 sous barcelonins d'argent i així es mantingué almenys entre 1223 i 1238.³³ Durant aquests anys la circulació monetària s'havia intensificat prou perquè el 31 de març de 1229 Jaume I hagués d'ordenar als notaris i als jueus dels comtats de Girona i de Besalú que no redactessin instruments de préstec a un interès superior al vint per cent «i no per causa de les pugeses (moneda molt petita) ni per cap altra raó,

31. Ambrosio Huici Miranda y M.ª Desamparados Cabanes Pecourt, *Documentos de Jaime I de Aragón* (5 vols. Valencia 1976) I, 29-30, doc. 5.

32. Huici (n. 31) I, 86, doc. 35. Sobre els canviadors de Vic, Francesc Carreras Candi, «Notes dotzentistes d'Ausona», *Miscelanea Històrica Catalana* 2 (1906) 361-464. Espec. 388-389, si bé afirma que els jueus encara tenien el monopoli del préstec l'any 1277.

33. Sayous «Els mètodes» (n. 6) 147, n. 6 doc. 6 i 149, doc. 9. En el segon document s'indica l'interès que Esteve Sacasset ha de pagar al jueu Astrug Rubèn, també de família barcelonina, a 4 diners per lliura al mes (= 20 %). El 1358 el marc es fixa a 72 sous en croats de plata i la relació plata/or resta a 13/1.

i l'interès només de la quantitat que es deixi, sense mesclar-lo amb els rèdits com fan alguns»³⁴ els quals també exigien interessos del lucre obtingut amb les quantitats prestades, i no sols d'aquestes, o bé anotaven quantitats més grans que les que en realitat prestaven pel fet d'incloure dissimuladament els rèdits en l'única quantitat consignada per escrit. Sembla, doncs, evident que es demanava diner prestat a fi de negociar-hi, i es tractava de posar terme als préstecs usuraris.

No podem dubtar que els propis canviadors rebien dipòsits per a negociar-hi, en veritables operacions bancàries, i que així aconseguien un benefici més alt ho demostren els documents del canviador barceloní Joan de Banyeres que daten de 1261 i 1264. En ambdós casos³⁵ forma societat amb el seu parent Ramon de Banyeres. Les dues tercers parts del capital son de Ramon i la part restant de Joan, el qual promet d'obtenir un lucre i de fer rendible el capital conjunt en el seu ofici de canviador («in officio tabule»), i repartir-ne els beneficis en una proporció igual als capitals invertits, amb el descompte previ dels 36 sous anuals que li costa el lloguer de la Taula on opera. El capital del contracte de 1261, suma 128 lliures i 10 sous; el de 1264 puja a 202 lliures i 10 sous i és concertat per dos anys, mentre que el primer acabava a l'any. El mateix Joan de Banyeres havia fet, temps entere, operacions semblants, amb quantitats més petites. Ja el 12 de desembre de 1248 prometia a Berenguera Corretger, que li havia fet un dipòsit de 17 lliures només, de retornar-li el capital prestat amb el lucre obtingut per mitjà d'una inversió comercial. Tenim, en Joan de Banyeres, un exemple de com un canviador de moneda barceloní, a mitjan segle XIII, esdevenia banquer sense que variés el nom del seu ofici. Això mateix podríem dir del mercader banquer de Barcelona, Jaume Ferran, que invertia els diners de la seva Taula en el comerç amb Tunis y Berberia.³⁶ Aquests canviadors eren ja autèntics banquers privats, bé que no aparegui mai el nom de banquer o el de tauler com a nom d'ofici a la documentació de l'època.

Mentrestant, les Corts de 1235 havien precisat que els súbdits de la Corona podien deixar diners fins al 12 % i els jueus fins al 20 %, mesura que tendia a afavorir els canviadors i prestamistes cristians, a les Taules del quals devien acudir amb preferència llurs conciutadans. Però els beneficis que el rei havia obtingut dels jueus permeteren a aquests de negociar amb la corona el seu estatut especial de 1240. Hom ha invocat alguna vegada el dit estatut com a inici de la banca privada a Catalunya, si bé —com hem vist— no significava sinó una transacció per tal de mantenir l'equilibri entre les comunitats jueva i cristiana, en uns moments en què aquesta darrera s'havia ja introduït en els negocis dineraris i competia amb aquella. A partir d'aquests moments, els jueus continuaran exercint el préstec protegits per la Corona, però els seus rivals cristians prendran moltes iniciatives. I especialment des

34. Huici (n. 31) 221-222, doc. 117.

35. Sayous «Els Mètodes» (n. 6) 146, doc. 4 i 146-147, doc. 5.

36. Sayous «Els Mètodes» (n. 6) 34-35.

que aconseguiran una participació activa en el govern municipal de les principals ciutats. N'hi ha prou amb consignar que, entre 1254 i 1270, consta que vint-i-dos canviadors barcelonins diferents formaren part del Consell de Cent de Barcelona, i alguns d'ells arribaren a figurar entre els cinc consellers que regien la ciutat. Els noms dels Ferrer, els Burguès, els Vilaseca, els Romeu, els Ferràn, els Finestres i els Fiveller sonen entre els canviadors més acreditats.

Com Usher ja observà, els privilegis que els reis atorgaren a diverses ciutats com Barcelona, València o Tortosa, vingueren a paliar les diferències que podrien haver interferit en el volum de les operacions dineràries. El privilegi de Barcelona, del dia 11 de gener de 1284, consentia que els llibres dels canviadors fossin considerats com a proves fefaents del pagament per transferència d'un crèdit, sempre que l'autenticitat n'hagués estat testimoniada per jurament davant el veguer.³⁷ Un mes abans, el dia 1 de desembre de 1283, en la confirmació dels furs i llibertats del regne de València, Pere III havia ordenat que els canviadors valencians tinguessin llurs Taules o bancs degudament assegurats a la cúria, com a garantia d'aquells que hi deixessin quantitats en dipòsit o en comanda. I, així mateix, els jurats de Mallorca, el 4 de març de 1288, obtingueren del rei Alfons II el privilegi que cap canviador no pogués exercir l'ofici sense haver assegurat la seva Taula davant la cort mallorquina; el canviador havia de posar el tapís sobre la taula com a símbol d'aquesta assegurança i tenir a mà el Llibre registre per a consignar-hi les operacions. Tant a València com a Catalunya i a Mallorca, les operacions calia que fossin assegurades precisament perquè l'activitat bancària era lliure i compatible amb l'exercici de la indústria o del comerç.

Durant la crisi del darrer terç del segle XIII, la irresponsabilitat, l'especulació o la falta de previsió d'alguns canviadors que feien alhora de banquers, ocasionaren les primeres fallides, quan àdhuc un establiment monàstic de la categoria de Santa Maria de Poblet, tenia (el 1298) 6.440 sous barcelonins dipositats a la «Tabula pensi» de València –que funcionava des d'abans de 1283 per als cobraments de la lleuda, particularment de la sal– i altres 3.300 sous lliurats al canviador de Tarragona Pere de Reguer, «ex comanda».³⁸ La participació de l'alta clerecia en els negocis de diner, a finals del segle XIII, es fa també palesa en el document de 1299 pel qual el canviador barceloní Tomàs de Vic, creditor del rei, confessa que ha rebut d'Eymeric Bou, canonge de la Seu de Barcelona, per manament del bisbe Bernat, 2.000 sous barcelonins que el conseller reial Bernat de Sarrià havia de rebre del bisbe, dels diners que el prelat havia obtingut per la cinquena part del lucre que li corresponia d'aquells que anaren a comerciar amb les terres del soldà d'Egipte («ad partes Alexandriae») un comerç prohibit.³⁹

37. Usher «The Early History» (n. 1) 238-239.

38. Lluís Altisent, *La administración del monasterio de Poblet durante la Edad Media: La descentralización administrativa interna* (Tesis inédita. Barcelona 1976) 309.

39. Sayous «Els Mètodes» (n. 6) 167-168, doc. 28.

Les fallides d'alguns canviadors,⁴⁰ més o menys fraudulentess, motivaren, a començaments de segle, les primeres lleis sobre la Banca catalana dimanades de les Corts de Barcelona el febrer de 1300, i de les de Lleida el març de 1301. A les primeres, que alguns autors daten el 1299, Jaume II decretà que el canviador que es declarés abatut fos cridat infame i fallit no solament pels carrers de Barcelona sinó pertot arreu on hagués tingut negoci, i li fos prohibit, en endavant, d'obrir nous establiments de canvi o banca, i havia de romandre empresonat nodrint-se només de pa i aigua fins que no hagués pagat tots el seus creditors. També es declarava que l'entrada de diners (dita) que el canviador anotava a favor d'alguns clients, l'obligava com si fos un dipòsit o una comanda (lliurament de diners per a negociar-hi) i que el canviador havia d'escriure totes les entrades en el seu Capbreu major jurat, o Llibre Major, i no entre altres llibres o documents, i que ni tan sols el rei podria en endavant posposar cap crèdit, termini o acompte assentat. El propi rei establí que els canviadors quedaven obligats davant els seus creditors responnent amb tots el seus béns dels dipòsits que els fossin confiats. I que, en endavant, ningú no podria tenir Taula de canvi oberta en cap població de Catalunya sense haver lliurat, en concepte de garantia, una fiança de: 1.000 marcs d'argent si pertanyia a les places de Barcelona o Lleida, i de 300 marcs d'argent per a la resta de les ciutats i viles de Catalunya, símptoma inequívoc que és a les places de Barcelona i Lleida on hi havia més circulació monetària en aquells moments. Només després d'haver pagat la fiança corresponent, el canviador podria posar sobre la taula d'operacions el tapís amb l'escut de la ciutat, la qual cosa indicava que en endavant la seva oficina era garantida. Els que no paguessin la garantia havien de mostrar la fusta de la taula sense draps ni tapissos, per a advertiment dels seus clients. Aquell mateix any 1301, el rei exceptuà de la nota d'infàmia els canviadors Berenguer de Finestres, Bartomeu Cendra i Pere Sentpere, si abans de Nadal pagaven els seus creditors, en consideració als deutes que Jaume II havia contret amb ells.

Als comptes de la Tresoreria Reial, dels anys 1302-1304, trobem diversos canviadors utilitzats com a agents fiscals: Bernat Planell a Lleida i València, Bernat de Lanera a València, Simó de Segrià a Lleida, Pere Pallarès a Tortosa, i Joan Alot i Pere de Sarrià a Barcelona. Un altre antic canviador barceloní, Bernat Cavaller, actiu el 1315, va estar uns anys al servei de Frederic de Sicília, al regne de Trinària, i després, el 1318, retornà amb una recomanació per a Jaume II.⁴¹

Els ardots per a escapar-se de l'acció de la justícia devien ésser públicament coneguts. Sabem d'un canviador de València, Ponç Fibla, que els seus creditors

40. José María Madurell Marimón, «Quiebras en la vida mercantil catalana», *Anuario de Historia del Derecho Español* 59 (1969) 577-670, amb la documentació municipal de Barcelona referent a aquestes fallides i la documentació notarial dels casos esdevinguts entre 1300 i 1761.

41. Barcelona, Arxiu de la Corona d'Aragó, reg-214, fol. 57, Cit. Cuvillier, «La noblesse catalane» 129.

empaitaren perquè s'havia abatut i fou empresonat; per evitar que el jutgessin al·legà que era clergue: va tallar-se els cabells i es féu la tonsura, i en efecte, la sentència li fou favorable. Tanmateix, el 4 de febrer de 1318, el Consell de València exposava les seves queixes al rei, atès que el canviador era laic i que fins aquell moment havia viscut i vestit com a tal.⁴²

Aquesta mena d'abusos va fer que a les normes apuntades, vigents durant segles –fins al punt que encara figuren a la compilació de les «Constitucions i altres drets de Catalunya»⁴³ ordenada el 1702 per Felip IV– calgués ben aviat afegir unes disposicions noves, més rigoroses, a fi d'evitar que continuessin les fallides fraudulentos i els atropellaments dels creditors. El rei Sanç de Mallorca, per exemple, atès que les ocultacions de béns i les fugues dels canviadors defraudant impunement els seus creditors redundaven en perjudici del bon nom de Mallorca, el 15 de juliol de 1314 disposava que, en endavant, els que fessin tals coses fossin condemnats a mort i executats «sens tota mercè». Aquestes mesures dràstiques no foren privatives del Regne de Mallorca, ja que el 1321 també les Corts de Girona decidien que el canviador que es declarés en fallida fos ajusticiat, després que n'hauria estat proclamada la infàmia, i que els seus béns fossin venuts a subhasta per tal de pagar els seus creditors. La situació creada per aquestes persones desaprensives que s'apoderaven dels diners dels qui volien obtenir un rèdit del seu capital i els el confiaven amb aquest fi, devia ésser molt greu quan el 1333 les Corts de Monzón estengueren la pena capital o condemna a mort als paraires, als mercaders o a llurs negociadors o factors que es declarassin en fallida posseint mercaderia o diners d'altri, en comenda per a negociar-hi.

Sembla que en el regne d'Aragó aquests mercaders i paraires exercien funcions bancàries i actuaven d'una manera semblant a alguns canviadors sense escrúpols de Mallorca i de Catalunya. Hauríem, doncs, de suposar que el mal que causaven aquests especuladors desaprensius era, ja llavors, estès per tots els països de la Corona d'Aragó? Des del punt de vista estrictament moral, però, com fóra possible de jutjar els que s'apropriaven d'uns diners que els havien estat confiats amb l'esperança d'obtenirne un rèdit superior al que era considerat legal o permès? Els canviadors, tant a Catalunya com a València o a Mallorca –on les primeres Ordinacions o instruccions del lloctinent general sobre el contrast, avaluació o circulació de la moneda i sobre les operacions dels canviadors daten, respectivament, del març i abril de l'any 1329– havien esdevingut imprescindibles no sols per als mercaders (que a vegades n'exercien les funcions) i els burgesos adinerats, sinó per als mateixos reis i els familiars de la Casa Reial, per a l'alta clerecia i per a les universitats o municipis

42. Heinrich Finke, *Acta Aragonensia* (3 vols. Berlin i Leipzig 1908-1922) II, 852-853, doc. 533.

43. *Constituciones y otros drets de Catalunya* (Barcelona 1704) 350-351, llibre 4, títol 35 i 420-421, llibre 9, títol 10. - *Cortes de Cataluña* (Madrid 1899) I, 170 i 186-187.

urbans. La Taula del canviador Bernat Llorenç –un successor, potser, del Bernat Llorenç que el 1288 feia de canviador a Tortosa– era una de les taules que el 1328 emprava la ciutat de Barcelona per a les seves transaccions financeres.⁴⁴ Una altra taula barcelonina important era la de Barceló d'Usay, el qual, el mateix any féu una transferència d'honors i possessions, entre d'altres la casa que tenia i habitava en el «burg» de la ciutat de Barcelona, al carrer dels Canvis, al seu fill Barcelonet d'Usay perquè continués el negoci bancari⁴⁵ que, almenys en aquest i en altres casos, era ja indubtablement un negoci familiar.

A la primera meitat del segle XIV (entre 1301 i 1349) consten a Barcelona trenta-tres canviadors, entre ells diversos pares i fills, els quals figuren en el Consell de Cent de la ciutat– els Isern (Bernat i Berenguer), els de Sarrià (Arnau i Berenguer), els Ferrer originaris de Vic (Pere i Berenguer), els ces Oliveres (Guillem i Bernat), etc.

Si hom el portava sense gaires escrúpuls, aquest negoci podia ésser rendible, perquè la ciutat havia de menester diners líquids per a efectuar els seus pagaments i sovint demanava avançades als banqueres obligant-se a retornar-los els diners al cap de pocs mesos amb els interessos mensuals corresponents. Els municipis no eren les úniques entitats que especulaven. El desig d'aconseguir uns guanys ràpids induïa molta gent a fer dites a les Taules, sol·licitant i obtenint préstecs, o dipositant diners a les Taules a fi de percebre'n uns interessos mensuals, trimestrals, semestrals o anuals. Aquesta especulació fou la causa que a Mallorca, per exemple, fessin fallida els canviadors Francesc Renovart, Pere de Castelló i Jaume de Condomines, o que, si més no, es trobessin arran de la fallida el setembre de 1329, fins al punt que el rei nomenà Pere Serra i Francesc Alcover per a inspeccionar les operacions de la Taula de Francesc Renovart; Joan Rossinyol i Bernat Ferrer de Tarragona per a inspeccionar la Taula de Pere de Castelló, i Guillem Fuyà i Bernat Rotland per a intervenir la Taula de Jaume de Condomines. Els sis inspectors o interventors havien d'examinar, segons que precisa l'orde reial de 31 d'agost de 1330, els llibres, prendre jurament als banquers, comptar les monedes en efectiu, veure els canvis i inventariar les mercaderies que trobessin en dipòsit, i fer un inventari global de béns; després havien de procurar un arranjamant amb els creditors impagats, si això era possible o, altrament, vendre l'efectiu i gestionar la venda de les mercaderies en dipòsit per pagar els creditors. Es possible que en aquestes vendes no faltés tampoc l'especulació, bé en el canvi entre la moneda de Barcelona i la reial mallorquina, bé en la venda de l'or i l'argent a un preu més alt que el de curs legal, cosa que per la seva freqüència denunciï les disposicions del 7 d'abril de 1329.

El mateix dia 31 d'agost de 1330 en què fou firmada la reial ordre esmentada, es

44. Jean Broussolle, «Les impositions municipales de Barcelona de 1328 à 1462», *Estudios de Historia Moderna* 5 (1955) 3-164.

45. Barcelona. Arxiu de Santa Maria de la Mar, pergamins cremats s.n., 25 agost 1329.

féu una crida a Mallorca perquè advertís els canviadors no assegurats, «sens tapit», que no havien de comprar ni vendre «nengún cambi a escrita de Taula», i se'ls autoritzava només les operacions amb diners comptants per tal d'evitar les transferències fraudulentas i les especulacions sense base. D'altra banda, els canviadors assegurats podien comprar i vendre diners o mercaderies i «fer dita e escritura en la sua Taula». Els qui obressin pel seu compte i sense les garanties degudes, quedarien a mercè del rei.

Si no fos per les operacions ràpides, d'una durada de pocs mesos, que efectuaven molts canviadors, seria difícil d'explicar el desenvolupament de les Taules de Canvi a Barcelona entre 1340 i 1360, època d'ençà de la qual el propi municipi ja va substituir aquestes operacions de sollicitud de préstecs pels dipòsits de rendes i d'ingressos que no necessités d'una manera immediata, amb què passava a emprar les Taules com a veritable tresoreria municipal.⁴⁶ El paper dels banquers en la gestió del deute flotant municipal, lliurant quantitats anticipades o a la bestreta, o acceptant transferències d'una Taula a una altra amb uns interessos anuals del 20 %, Roustit el documenta dels anys 1342 i 1343,⁴⁷ assenyalant la inscripció a la Taula de Francesc Catanyó i Pere des Caus dels 50.000 sous (= 2.500 lliures) que Roger Sant Vicens havia prestat a la ciutat el 1342.

D'aquí ve l'interès de la ciutat de Barcelona per aconseguir del rei el dret de certificar la idoneïtat de les persones que es proposessin d'exercir l'ofici de banquers, i d'inspeccionar els llibres d'operacions de les Taules privades, dues concessions que obtingué el 1349, arran de la Pesta Negra. No hem, però, d'oblidar, així en aquest com en tants d'altres aspectes de la vida ciutadana, la influència que l'oligarquia municipal exercia sobre els negocis, paral·lela a la que feia pesar sobre els gremis.

Els progressos de la tècnica bancària a Catalunya, a la dècada de 1340 a 1350, es fan paleses pel nombre i la quantia de les dites, albarans i lletres de canvi, que abasten fins als mercats i Taules de l'interior del Principat, en general més tradicionals,⁴⁸ i les viles del regne d'Aragó i del de Mallorca. Fou tan gran el prestigi assolit pels banquers catalans que, els jurats de la ciutat de Mallorca, el 1344, arribaren a ordenar que, llevat dels catalans, no s'atrevis ningú més a exercir a Mallorca «officio publice campsorie», i fins un florentí, Bartomeu Pelegrino, que feia vint anys que vivia a Mallorca, s'hi havia casat i des'de 1334 hi exercia de canviador, li prohibiren que continués en aquest ofici. L'home va haver de recórrer a Pere IV. I el

46. Yvan Roustit, «La dette publique à Barcelone (XIVe siècle)», *Estudios de Historia Moderna* 4 (1954) 15-156.

47. Roustit (n. 46) 35-36 i 149.

48. Arcadi García, «El contrato de dita y la letra de cambio», *Ausa* 5, 48-49 (1964-1967) 81-87. El primer testimoni notarial de l'ús, a Vic, de la letra de canvi data de 1344. La primera letra de canvi de Palma de Mallorca publicada porta la data de 1392. Cf. A. Pons «La banca» (n. 15) apèndix.

28 d'octubre de 1344 el rei ordenà al governador del regne de Mallorca, Arnau d'Erill, que procedís a una investigació sobre l'interessat, i que si era considerat «sufficiens» els jurats li permetessin d'exercir la banca.

Tanmateix, el caràcter abusiu de les sol·licituds d'avançades als canviadors que feia la ciutat de Barcelona, fou la causa que algun dels que el 1345 posseïen més rendes públiques acabés per abatre's, com el canviador Francesc Castelló, que fou decapitat a Barcelona, el capvespre del 10 de novembre de 1360, davant la Taula que tenia a la plaça dels Canvis de la Mar, sense que fos tingut en compte el desequilibri econòmic que la Pesta Negra havia produït pels volts de 1348-1450, amb la triplicació dels preus i els salaris i l'enfonsada del crèdit.

Al costat de Francesc Castelló apareixen, a mitjan segle XIV, altres canviadors barcelonins que formen part de la classe dels mercaders i són creditors del municipi: Aymeric d'Usay i Jaume de Gualbes que molts textos presenten com a banquers municipals, Pere des Caus, Bernat Bertràn, Berenguer Sestrada, Berenguer i Arnau Bertràn, Pere Ros, Arnau Branca, Jaume Llorenç i Jaume dez Vilar. El 1357, aquest darrer podia bestreure 20.000 lliures als administradors de l'ajut concedit al rey ⁴⁹ a les Corts de Lleida, suma que, en efecte, li fou retornada l'any següent. Potser en aquells dies Jaume dez Vilar fos el canviador principal de Barcelona, com Pere Pasqual ho era de Tarragona i Ramon Medir ho fou de Girona, atès que Pere IV els encomanava el pagament de les tropes reclutades per a la lluita contra Castella.

La greu crisi de mitjan segle XIV obligava el municipi barceloní a contreure deutes amb els jueus, a sol·licitar nous préstecs dels canviadors i a incrementar una política econòmica de recurs al crèdit que continuarien també usant els propis reis. Quan no era possible de retornar a temps els diners, un altre canviador prenia al seu càrrec el pagament i percebia un salari per la seva tasca, cosa que venia a sumar interessos als interessos. Jaume dez Vilar, per exemple, va retornar, per compte del municipi, 4.500 lliures als jueus, l'any 1359, però després es declarà en fallida i, per ordre dels consellers, Aymeric d'Usay i Jaume de Gualbes prengueren el càrrec del compte de Vilar amb el municipi i perceberen un salari de 100 lliures.⁵⁰ Llavors els Gualbes ja havien comprat per valor d'unes 2.130 lliures de renda municipal. D'acord amb l'augment que havien experimentat els preus i els salaris d'ençà de la Pesta Negra, el 1359 les Corts de Cervera acordaren de doblar la fiança que havien de dipositar els canviadors per assegurar la seva Taula i l'apujaren a 2.000 marcs d'argent per als que s'establissin a les ciutats de Catalunya i a la vila de Perpinyà, i a 1.000 marcs, amb fiadors idonis, si tenien Taula oberta, o volien obrir-la, a la resta de les viles o pobles de Catalunya. Als canviadors que ja exercien se'ls donava un termini de dos mesos per assegurar les seves Taules. Les Corts mateixes advertien

49. Roustit (n. 46) 139, 154-155, 136 i 137.

50. Roustit (n. 46) 139 i 150.

que els canviadors que s'abastessin i fugissin a ciutats o terres de domini laic o eclesiàstic per escapar-se de la justícia, havien de ser ajusticiats pels senyors jurisdiccionals d'aquell lloc, sense que ningú, ni el propi rei, pogués atorgar-los el perdó, excepte en el cas que paguessin abans tots els seus creditors.⁵¹ A més de Francesc Castelló, el 1360 es declararen en fallida a Barcelona dos altres petits canviadors: Ramon Lledó i Pere sa Costa,⁵² mentre que Bernat Bertran comprava als Consellers de la Ciutat la «imposició de la farina»⁵³ i percebia 300 lliures d'interessos en aquesta sola operació, i Arnau i Berenguer Bertràn s'afermaven com els grans banquers de Barcelona ensems amb Aymeric d'Usay i Jaume de Gualbes.

Aquests no anaven a fallir perquè exigien garanties sòlides per a la concessió de crèdits o avançades, encara que fos a costa d'obtenir un guany més petit. Bé que els Bertràn, per exemple, l'any 1360 cobraven uns interessos superiors a les 1.000 lliures, mentre el salari anual d'un Conseller de la Ciutat representava només la desena part d'aquests interessos.⁵⁴

Aquests banquers privats, que actuen com a agents fiscals de la Ciutat de Barcelona i de la Generalitat de Catalunya, òrgan financer de les Corts d'ençà de Pere IV,⁵⁵ o com a pagadors de les tropes reials, són capaços d'avançar sumes importants de diner als organismes públics o al propi rei. Potser menys, però, del que hom ha suposat, atès que el 1364 Berenguer Bertràn no pogué reunir 50.000 florins que feien falta com a acompte de la meitat del fogatge acordat a les Corts, i no hi va haver manera de trobar ningú que es prestés a substituir-lo, atès que el 1365 calgué recórrer a quatre canviadors de Tortosa: Berenguer Bellmunt, Mateu de Camí, Bernat Figuera i Antoni Riera perquè, entre tots quatre, deixessin 10.000 lliures a la Generalitat per a fer front als pagaments dels soldats catalans que defensaven la frontera amb València, i això «sota certes condicions» (llegiu, entre ratlles, interessos) que no especifiquen els capítols de les Corts de Tortosa.⁵⁶

Els banquers i els canviadors cristians fan, en aquests moments, un paper bàsic en els subsidis que el rei demanda a les Corts, en haver substituït els prestamistes jueus. La gestió coordinada d'una sèrie de canviadors és capital: Ramon Medir a Girona, Berenguer de Bellmunt a Tortosa, Guillem Roger Suay i Armengol Martí a Perpinyà, Pere Arús a Manresa, Jaume d'Urg a Puigcerdà, Antoni Bertràn i Guillem Togores a Tarragona, i Berenguer Bertràn amb el seu fill Antoni, i Aymeric d'Usay i Jaume de Gualbes a Barcelona. Els darreres presten, d'un sol cop, la suma de 26.000

51. «Constitutions» (n. 43) 351 i 421. - «Cortes» (n. 43) I, 51.

52. *Crònica del Racional*, ed. Recull (Barcelona 1921) 133. - Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat, Clavaria, reg. 2, fol. 277 v.º.

53. Broussolle (n. 44) 107.

54. Roustit (n. 46) 73-74 i 140.

55. Pierre Vilar, «Le déclin catalan du Bas Mogen-Age», *Estudios de Historia Moderna* 6 (1956-1959) 3-68.

56. «Cortes de Cataluña» (n. 43) II, 231-234.

lliures barcelonines a les Corts de Tortosa. No coneixem encara prou bé la trascendència dels préstecs als particulars, tot i que la documentació parroquial i privada ens permeti de besllumar la seva participació en les compres de censals o hipoteques (amb un interès, pensió o cens del 7,14 %) i de violaris o vitalicis (al 14,28 % d'interès) que ens haurà d'aclarir una curiosa investigació dels fons documentals conservats.

També apareixen canviadors i banquers fent de testimonis en les operacions d'amics i conveïns, com en el cas del canviador barceloní Romeu Andreu, el dia 11 d'agost de 1372, o bé comprant cases dels voltants del seu centre d'operacions, com les que el canviador Guillem d'Huyastrell havia adquirit, abans de 1376, al barri de Santa Maria de la Mar, davant de la basílica, o intervenint en transaccions d'interès social i públic, com en el cas, documentat el 1379, de l'avançada de 52.000 sous que Pere i Francesc de Gualbes feren per mitjà d'una dita assentada a la seva «Tabula cambii», als administradors de l'Hospital barceloní de Pere dez Vilar, per a la compra de dos molins pròxims del monestir de Sant Pere de les Puelles, a fi que l'hospital pogués substituir les petites rendes o censos dels censals que havia obtingut de diversos donants, sempre difícils de fer efectius en èpoques de crisi, per la renda sanejada de la mòlta.⁵⁷ La venda dels censals de l'hospital als particulars la feren els administradors de l'hospital per mitjà dels canviadors Pere Brunet i Pere Provençals, a fin d'aconseguir el capital per a poder retornar el préstec o avançada als Gualbes, aconsellats per un doctor en lleis i pels consellers, amb l'acord previ del Consell de Cent de la Ciutat. Es tractava de petites rendes que havien de pagar mercaderes, teixidors, sastres i pagesos, inclús, i que mitjançant els canviadors anirien a parar a unes altres mans (als burgesos que havien aconseguit prou capital per comprar aquests censals i volien esdevenir rendistes obtenint uns interessos o censos anuals fixos). Amb la venda dels censals que els eren confiats, els canvistes havien de reunir els 52.000 sous i lliurar-los als Gualbes. Però el preu que percebia el propietari dels molins, Bonanat de Pedra, que havia volgut els diners en efectiu i al comprat, era només de 50.000 sous barcelonins. Els Gualbes, doncs, es cobraven per «favor», exempt de riscos, que havien fet a l'hospital en avançar els diners de la compra, un interès de 2.000 sous, equivalent només al 4 % del capital prestat, un interès modest, potser per la finalitat benèfica i ciutadana de l'operació o per la rapidesa amb què es devia efectuar.

Aquesta operació benèfico-social que tendia a garantir a l'hospital la percepció d'una renda sanejada, en eliminar moltes petites donacions fetes pels barcelonins al dit hospital, podia originar força polèmiques entre els seus hereus que se sentissin defraudats, però va resultar una mesura molt intel·ligent, ja que d'ençà de 1375

57. Barcelona, Arxiu de Santa Maria de la Mar, perg. 14.156 d'11 agost 1372; perg. 14.165 de 27 de març 1376; perg. 14.166 de 5 maig 1376; i pergamins cremats s.n. de 10 desembre 1379.

havia començat una crisi les conseqüències de la qual eren previsible.

Aquesta crisi financera, ja palesa el 1380, s'accentuà durant els anys 1381 a 1383, en les quals dates es produïren diverses fallides de bancs privats a Barcelona, centre director de les finances de Catalunya. El primer afectat fou el de Pere dez Caus i Andreu d'Olivella; a Barcelona el seguiren el de Pere Pascual i Arnau Esquerit; a Girona el de Ramon Medir i a Perpinyà el de Bartomeu Garcia.⁵⁸ El cas que coneixem més bé —encara que no prou estudiat— es el dels primers que hem esmentat, perquè s'ha conservat part dels seus llibres (corresponents als anys 1377-1382) i el capbreu notarial dels seus creditors (1381-1389). Els préstecs d'aquests banquers al rei Pere IV i al seu fill, el Duc de Girona, arribaren a sumar 288.000 lliures barcelonines. Aquesta xifra, per si sola, ens mostra la importància del crèdit en l'economia, inclús de la pròpia família reial. Per això és la família reial qui els prestà ajut perquè poguessin eludir la justícia⁵⁹ quan es portà a terme la inspecció de Tresoreria, el 1380, en la qual els banquers no foren presents. El regent de la seva Taula, Pere Mayol, al·legà que els banquers «lavarien lurs comptes»; els foren incautats els llibres i hom prometé d'escoltar-los abans de fer-los justícia. L'inventari o capbreu dels negocis dels creditors d'aquesta taula⁶⁰ mostra l'actuació dels procuradors legals dels canviadors, Mateu Alemany i Joan Vilella, la del mestre nacional i del seu lloctinent, la del canviador barceloní Guillem Colom i les dels creditors, l'esmentada família reial, la Generalitat, la noblesa, alguns ciutadans honorats i mercaders de Barcelona, els administradors de l'hospital barceloní de Pere dez Vilar, i oficials reials inclús. D'alguns d'ells consta que cobraren els deutes a mesura que hom assignava als banquers taxes o altres drets, o que la Tresoreria reial i la noblesa els retornaven algunes bestretes al llarg dels nou anys que durà la liquidació.

La banca dels Gualbes, abans tan florent, regida successivament per Jaume, Joan, Pere, Francesc i Nicolau de Gualbes, pogué només resistir fins el 1405. No hi ha cap estudi sobre la banca dels Gualbes o, més ben dir, les banques, ja que diversos membres de la família exerciren simultàniament activitats bancàries amb independència els uns dels altres, durant unes quantes generacions, mantingueren relacions amb Francesco Datini i es dedicaren a l'exportació de peces d'argent, joies, etc. Nicolau de Gualbes, que fou un dels prohoms del Consell de Cent de Barcelona (1395-1397), associat amb el seu parent Francesc exercí activitats bancàries; l'any 1400 fou acusat de frau en el tràfic de vaixelles i joies i fou processat.

Els bancs de Galcerà Fluvià, Pere Brunet, Llorens Luqués, Arnau de Ribes, Jaume Colom i Jaume de Puigdauluch, Joan ces Anasses i Joan Palau, resistien amb

58. Ramon Gubern, «La crisis financiera de 1381 en la Corona de Aragón», *X.º Congreso Internacional de Ciencias Históricas* (Roma 1955) VII, 236-238. - Jaime Vicens Vives, *Cataluña a mediados del siglo XV* (Barcelona 1956) 22.

59. Usher, «The Early History» (n. 1) 258-268. - Vilar «Le déclin» (n. 55) 17-18.

60. Barcelona, Arxiu Històric de Protocols, Not. 22 (F. Ladernosa), Lligall 36 (abans lligall 7), de 2 juliol 1381 a 23 abril 1389. 148 ff.

persones senzilles, com la modista de l'esposa d'un mercader, tinguessin unes poques lliures invertides en aquests negocis per a obtenir algun rèdit dels seus petits estalvis (en aquest cas 5 o 7 lliures) i també que quan Francesco di Marco Datini, entre 1397 y 1399, es deixa temptar per la perspectiva de tractar amb els canviadors barcelonins, el seu amic i col·laborador Simon Bellardi l'en dissuadeix amb energia: «estranya idea –li diu– perquè aquests canviadors estan molt més ben informats que nosaltres d'allò que passa per tot arreu».⁶⁵

LES TAULES DE CANVI MUNICIPALS, ELS PRIMERS BANCS PÚBLICS

a) *La Taula de Canvi de Barcelona*

Al costat de la banca privada, el desenvolupament de la qual hem vist d'una manera sumària, i com a conseqüència directa de la reiterada inestabilitat o manca de garantia d'aquesta banca, a començaments del segle XV fou instituïda a Catalunya la Banca Pública Municipal, ben aviat imitada a Palma de Mallorca i a València.

El primer establiment bancari de creació municipal fou la Taula de Canvi de Barcelona que, instal·lada a la Llotja d'acord amb el projecte de 1397, començà a funcionar el 20 de gener de 1401, amb la característica d'ésser l'agent fiscal de la ciutat i ben aviat (d'ençà de 1413) també de la Generalitat de Catalunya, a més de recollir i administrar els estalvis dels barcelonins que ho volguessin. La Taula de Canvi de Barcelona, garantida pel Municipi, guardà el sobrant dels impostos, deixà diners al Consell de Cent (a una taxa mòdica que oscil·lava pels volts del 5 %) per al pagament dels interessos i per a l'amortització del Deute Públic, flotant i consolidat⁶⁶ i competí amb la banca privada sense que mai arribés a anul·lar-la, perquè no havia estat pensada per a ésser el suport de l'empresariat en una economia expansiva, si bé féu alguns intents en aquest sentit.

No coneixem les primeres Ordinacions de la Taula datades al març i l'octubre de 1401, i ens cal deduir-ne l'estructura de les que després la imitaren o de les Ordinacions de 1412⁶⁷ que confiaven l'administració a dos mercaders o ciutadans honorats, de solvència reconeguda, elegits pel Consell de Cent de la Ciutat per dos anys, amb un sou anual de 150 lliures cadascun. S'exigia una fiança de 6.000 florins (= 3.300 lliures barcelonines) a cadascun i responien amb els seus béns personals de la rectitud de l'administració. Un clergue (des de 1402 foren dos) els ajudaria com a

65. Carrère «Barcelone» (n. 21) II, 586.

66. Broussolle (n. 44) 3-164.

67. Usher «The Early History» (n. 1) I, 275-277. També Joan Francesc Bosà (cronista del segle XV), *Memorial històric*, ed. Jaume Sobrequés (Barcelona 1977) 172 pp., que inclou la llista nominal dels 83 administradors de la Taula de Canvi Municipal, entre 1401 i 1482 (107-108). Entre ells figuren els Gualbes, d'Usay, Junyent, Casasagia, Fiveller, Alegre, Llobera etc., amb Andreu Olivella, banquers privats, doncs, o grans mercaders fent de banquers alhora.

coadjutor en llur comesa i completarien els serveis els pesadors de moneda i un missatger. A partir de 1409 la pràctica comptable requerí l'ús de quatre llibres: el Diari general, el Llibre de préstecs, el Llibre de dipòsits condicionats i el Registre de joies o penyores, els quals llibres s'han conservat només en part. Hom portava els comptes en lliures, sous i diners barcelonins, i ja des de 1401 es fixaven les corresponents equivalències en florins (en aquella data hom calculava en onze sous el valor del florí aragonès).

Malgrat les fallides que s'havien esdevingut en els anys precedents a la creació de la Taula de Canvi municipal, la burgesia barcelonina continuà posant la confiança en els banquers privats i encara a vegades mostrant-los una preferència. Certament que aquests banquers tenien en dipòsit llurs reserves a la Taula de Canvi de Barcelona, i efectuaven sovint operacions interbancàries, tot i que havien estat molts cops prohibides (el 1437, el 1445 o el 1476, per exemple), i consta que en més d'una ocasió la Taula municipal avançà diners als banquers privats perquè aquests poguessin fer els pagaments deguts.

A les Ordinacions de 1412 hi ha una tendència a desvincular la Taula de la Tresoreria Municipal i li foren designades determinades rendes o imposicions fixes, entre les quals diversos drets o impostos que percibia el municipi, a fi de destinar-los al pagament de salaris, obres públiques (muralls, ponts, camins públics, etc.) o a d'altres atencions. L'acumulament de capitals a la Taula de Canvi municipal produí —com ha observat amb agudesia Marina Mitjà— «un efecte que no era fàcil de preveure: la ciutat començà per adquirir diverses baronies i a la fi esdevingué una senyoria feudal».⁶⁸ En realitat, quan hom estudiï aquest procés es veurà que cal anticipar-ne les premises al segle XIV, però no hi ha dubte que la Taula vingué a estimular-lo i afavorir-lo.

D'una manera obligatòria havien de depositar els diners a la Taula de Canvi els albacees, els tutors i administradors d'herències i els oficials dels jutjats (en casos de dots, béns de menors, fiances, quantitats en litigi, dipòsits originats per contractes de societat, etc.) i podien lliurement fer-ho o no fer-ho els particulars, les comunitats i les corporacions públiques, inclús les de caràcter benèfic como les bacines o plats parroquials dels pobres vergonyants. Com a resguard del dipòsit es lliurava una pòlissa i els creditors podien retirar-lo a voluntat amb aquest document. Els diners i les joies eren immunes al segrestament i restaven assegurats els fons propis de la Ciutat i els dels impositors privats, i la inversió d'aquests fons en censals i violaris, amb el cens o pensió anual i l'amortització corresponent.

Amb aquests fons la Taula municipal havia d'atendre al proveïment de blat i de carn, a les obres públiques, al pagament de quantitats endarrerides o a l'amortitza-

68. Mitjà (n. 61) 238. L'adquisició només de les baronies d'Elx i Crevillent havia ja importat una inversió de 27.500 lliures barcelonines l'any 1391.

ció del deute municipal, o prestar al rei serveis especials en cas de guerra o necessitat ⁶⁹ a més d'intervenir en la compra de territoris baronials. Aquestes funcions de la Taula municipal i la situació de les finances de la Ciutat pogueren ser el motiu que, entre 1410 i 1417 només sis canviadors privats (el 2,34 % dels inversors) figuessin entre els que adquirien impostos urbans ⁷⁰ bé que no havia de tardar a produir-se una certa estabilització de la qual és testimoni la reducció del deute consolidat a 125.000 lliures ⁷¹ durant la tercera dècada del segle (1420- 1429). En aquells anys actuaven a Barcelona banquers privats com Nicolau Torró (m. ap. 1430) d'origen gironí,⁷² Bernat de Finestres, Bernat Sescases, Guillem Comas i Guillem Sabeya o Abella, o canviadors de menuts o moneda petita, com Antoni dez Piquer, els quals tenien compte obert a la Taula municipal i continuaven actuant com a agents fiscals.

A partir de 1429 es torna a parlar, un altre cop, de les fallides fraudulentas d'alguns canviadors i banquers privats. El sistema que segueixen ara per burlar la llei consisteix a transferir els valors rebuts en dipòsit o en comanda per mitjà de lletres de canvi als corresponsals o associats italians (florentins i llombards, particularment) i, un cop feta la transferència, declarar que les arque són buides i que no és possible de pagar els creditors.⁷³ A fi d'evitar el descobert, la Taula de Canvi municipal s'havia organitzat amb una comptabilitat doble, separada: els dipòsits, fons provinents de la gent que desitjava protegir-se de les trampes dels canviadors i banquers privats, havien d'ésser coberts per l'efectiu que hi hagués a la caixa, mentre que l'actiu dels comptes corrents, subjecte al moviment repetit d'entrades i sortides de fons aportats per comerciants i gent de totes les professions, homes i dones, quedava equilibrat pel passiu que constituïen els préstecs de l'Estat als organismes oficials, o als particulars. Aquest sistema doble explica el balanç de la situació de la Taula de Canvi municipal efectuat el 23 de febrer de 1434 (el primer balanç

69. J/aume C/arrera P/ujal, «La Taula y el Banco de la Ciudad», *Divulgación histórica de Barcelona* 5 (1948) 189-193. No és fàcil de calcular el que sovint representaren aquests capitols. El consum general de blat a Barcelona (amb uns 35.000 habitants) s'ha calculat de 2.800 quarteres d'aquest cereal que, al preu de 13 sous barcelonins per quartera, suposaven un cost a la setmana de 36.400 sous.

70. Broussolle (n. 44) 124.

71. Vilar (n. 55) 33.

72. C. Batlle, «Una familia barcelonesa: los Torrós», *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses* 22 (1974-1975) 204.

73. Carrère «Barcelone» (n. 21) II, 739. - Mario del Treppo, *Els mercaders catalans i l'expansió de la Corona Catalano Aragonesa al segle XV* (Barcelona 1976) 575. Es refereix al tràfic d'or i plata a través de Barcelona i València (p. 241-255) per part de les grans companyies florentines que tenien sucursals a Avinyó i a Montpel·lier, i remarca que amb aquest tràfic era possible guanyar, al primer terç del segle XV, fins el 25 % (p. 255). També assenyalava que els italians, associats entre ells, arrendaven les seques reials, batién moneda més fluixa i després, per mitjà d'un sistema de canvis bancaris ben conjuminats, prenién els diners allí on la moneda era bona i pagaven els deutes en els països on circulava moneda dolenta o de baixa llei.

complet que s'ha conservat) en què les sumes de dipòsits (103.275 lliures, 17 sous i 7 diners) i de l'actiu (252.190 lliures, 9 sous i 3 diners) s'equilibren amb les sumes de caixa (105.781 lliures, 15 sous i 3 diners) i del passiu (254.760 lliures, 6 sous i 11 diners), fins un total aproximat de 358.000 lliures o l'equivalent de 7.160.000 sous barcelonins, una xifra ben considerable en aquell temps.⁷⁴ Allò que pot resultar sorprenent és que un sol particular, Pere Ribalta, pugui tenir en aquest balanç un compte superior a les 100.000 lliures (el 28 % del total) essent de 1494 el nombre de comptes i de 1460 el nombre de clients particulars, la majoria gent de Barcelona i els voltants, però també de Girona, de Lleida, de Cervera i de Perpinyà.

Sembla que ja aleshores no mancaven el gir bancari i el xec escrit en l'ús de la transferència de fons d'un compte a l'altre, en el mateix banc o en bancs diferents, bé que el problema i les seves implicacions no són plenament resolts.⁷⁵ Per tal d'evitar frauds dels fallits, una Ordinació del 3 de març de 1436 preveu que la cessió dels béns o fons sigui feta personalment, i una altra Ordinació dels Consellers, el 26 de febrer de 1437, recordava als canviadors privats l'obligació de donar les fermances dels 2.000 marcs d'argent en el termini de dos mesos, sota multa de 500 florins als canviadors reticents i de 10 lliures als clients comptecorrentistes d'aquests canviadors. L'actuació dels canviadors de menuts no assegurats, que competien amb la banca municipal per la concessió de préstecs als particulars, i inclús la concurrència dels mercaders de draps que feien operacions de banca sense tenir-ne l'autorització, obligaren a prendre mesures severes, a vegades contradictòries, durant els anys següents,⁷⁶ segons la influència que determinades famílies exercien en el municipi, fins que el 1438 els Consellers es negaren a concedir permisos als particulars perquè poguessin actuar com a canviadors.

Llavors hi ha la gran operació mercantil de la Taula de Canvi municipal que avança diners per a la compra de llanes a Flandes i a Anglaterra a fi de teixir-les a Barcelona, en competència amb altres canviadors privats com Jaume de Casasagia que l'any 1440 invertia 3.000 lliures per adquirir a Anglaterra 500 quintars de llana, també dedicats a la indústria local barcelonina.⁷⁷ D'un altre canviador privat es deia que arribava a tenir en dipòsit 6.000 florins (uns 66.000 sous) per a inversions en matèries primeres.

Una sèrie de disposicions que, des de 1441 fins a 1450, tendien a reforçar la Taula municipal, com la prohibició que els canviadors privats tinguessin dipòsits o

74. Sayous «Els Mètodes» (n. 6) 134-137. - Usher «Deposit Banking» (n. 1) 136-138 i 334-339. - Barcelona, Arxiu Històric de la Ciutat, «Levament fet per En Martí çà Riera», 1433.

75. L'ús del xec o pòlissa, esporàdic des del segle XIV, està documentat també en el XV, bé que no fou permès fins el 1527. A la primeria del segle XVII (el 1609) ja havia esdevingut general.

76. Carrère «Barcelone» (n. 21) I, 72-73, i 76-77.

77. Carrère «Barcelone» (n. 21) II, 824-828. El quintar de llana, transportada en sacs des d'Anglaterra fins a Barcelona, valia 16 lliures, 6 sous i 6 diners.

comptes corrents a nom d'albacees, menors d'edat, executors testamentaris, hospitals, monestirs i altres fundacions piadoses i l'obligació de dipositar aquests fons a la Taula de la Ciutat dins un curt terme, sora multes fins del 5 % dels valors en dipòsit, així com l'obligació de fer els pagaments als beneficiaris a les 24 hores de ser sol·licitats i en diners comptants, i la prohibició de concedir crèdits sobre lletres de canvi o sobre d'altres efectes bancaris, s'assenyalaven com a símptomes de la crisi mateixa que dificultava, a mitjan segle, el pagament de les rendes dels censals o hipoteques, tant per part de les persones privades com per part dels organismes públics. Alguns canviadors, com l'esmentat Jaume de Casasagia o com Joan Desplà, intentaren resistir però el 1447 es trobaren arran de la bancarrota. El canviador Berenguer Vendrell, que havia rebut grans quantitats en comanda per la seva condició de guardià de les monedes d'or encuyandes a la Seca Reial, es declarava en fallida l'any 1449. Quan hom intentà procedir contra els valedors per tal de cobrar la fiança, aquests al·legaren que tenien garantia notarial que no se'ls podia exigir res.⁷⁸ Protegit per la Casa Reial, Vendrell negocià cínicament amb els seus creditors tot promentent-los de retornar no més que el 50 % dels diners que li havien confiat els seus conciutadans incautes.

No creiem que es pugui parlar d'un redreç de l'economia catalana durant aquests anys, almenys a nivell municipal, atès que el 1452, quan oficialment s'assenyala que la Taula ha avançat només 4.978 lliures a la Ciutat, es descobreix un deute ocasionat per les compres de forment, que puja a 204.000 lliures.⁷⁹ I la devaluació monetària i les especulacions consegüents a la presa del poder del Partit de la Busca en el municipi de Barcelona, vénen a agreujar la situació de la Taula l'any 1454, a desgrat de les mesures compensadores que havien estat arbitrades.⁸⁰ La crisi financiera no era encara superada el 1457, quan s'ordenava als canviadors de moneda petita o de menuts, i de florins, que podien només obtenir un guany legal d'un diner per cada florí,⁸¹ i això, un cop taxat el florí a 13 sous i 3 diners, representava un guany del 0,62 % solament.

Tanmateix, no sembla que aquesta mesura legal, com tant d'altres, arribés a paraitzar les operacions dels banquers privats, perquè el 15 de març de 1460 el mercader barceloní Guillem Bages establia un nou banc i prenia com a socis el cavaller Galcerà d'Estelrich i la seva muller Francina. Aquests aportaven 600 lliures i ell 200. Pensaven canviar florins i altres monedas d'argent i de coure i fer comerç de draps de llana o de lli, peix, sal, oli i d'altres mercaderies. Es repartirien les despeses i els guanys amb igualtat i cada mes Bages faria liquidació als seus socis. Sempre que

78. Carrère «Barcelone» (n. 21) I, 74-79 i II, 737-738 i 784-785.

79. Vilar (n. 55) 33.

80. Carrère «Barcelone» (n. 21) II, 886-889.

81. C. Batlle, *La crisis social y económica de Barcelona a mediados del siglo XV* (2 vols. Barcelona 1973) I, 380.

es fessin ampliacions de capital, el mercader-banquer hi posaria 100 lliures per cada 400 que hi invertissin els seus socis.⁸² Hom tractava de cercar en els negocis els guanys que havien quedat molt limitats en els canvis de moneda, i així, la mesura restrictiva que hem apuntat redundava indirectament en benefici d'una banca de negocis, perfectament detectable a mitjan segle XV.

Mentrestant, segons el cronista Joan F. Boscà, a l'exercici de 1461-1462 la Taula de Canvi municipal tenia en dipòsit més de 600.000 lliures (= 12.000.000 de sous), una xifra ben considerable. Durant la guerra civil de 1462 a 1472, però, la crisi s'accentuarà. Els Consellers, després que el 1463 prohibiren inclús l'existència de bancs privats, el 1464 autoritzen només el funcionament com a banquers privats de sis canviadors, i poc després n'augmenten el nombre a vuit. Tanmateix, ni amb la limitació estricta de la competència privada la Taula municipal no aconseguia de sostreure's a la crisi, i es veia obligada a la suspensió temporal de pagaments el 1468, un altre cop a causa dels préstecs excessius oferts a la Generalitat (43.000 lliures) i a l'Administració de la Ciutat, per a les despeses de guerra i per a la compra de cereals. Les despeses municipals continuaven essent superiors als ingressos, en un 27 % o més. Aquest desnivell de la Hisenda municipal requerí una reorganització de la Taula que gravà els dipositaris de fons amb l'establiment d'una reducció en els seus comptes fins del 12 % i en els dipòsits del 15 %. Els canviadors privats foren també afectats per la reorganització de la Taula municipal. D'ençà de 1476 es prohibia als canviadors esmentats de tenir compte corrent a la Taula municipal però en compensació foren autoritzats a negociar amb lletres de canvi, sempre que operessin amb els mateixos tipus de canvi que usava la Taula del municipi.

Amb els quinze bancs autoritzats entre 1466 i 1478 els establiments bancaris que operaven a Barcelona eren 24 en aquesta última data ⁸³ incloent, no cal dir, la Taula municipal que poc temps abans, el 1476, havia completat la seva organització amb la creació de dos nous oficials o empleats: un interventor o «credenser» i un caixer.

El redreç de la Taula, amb Ferran «el Catòlic» que el 1481 introduí el sistema insaculatori per a la designació dels administradors de la mateixa Taula, havia de produir-se també a partir de la darrera dècada del segle XV a despesa de la banca privada. A les Corts de Barcelona de 1493, el rei Ferran ordenava que els canviadors que s'absentessin, s'amaguessin o es declaraessin fallits, tenint Taula oberta al públic, fossin declarats proscrits «exclosos de la pau i treva» i bandejats de per tot el regne fins que no haguessin satisfet als seus creditors. Ja no es parlava, tanmateix, d'aplicar-los la pena capital com anys enrere.

El setembre de 1499 les noves Ordinacions de la Taula municipal assenyalaven

82. Usher «The Early History» (n. 1) I, 251-252.

83. Usher «The Early History» (n. 1) I, 247-249.

que cap canviador privat no podia prendre quantitats en dipòsit, i el 1503 el rei confirmava a la Taula «de la quel –deia– redunda gran fruit no sols al Principat de Catalunya sinó també a molts pobles, regnes i senyories», tots els privilegis que li havien otorgat els seus antecessors, i no trigaria a repetir, el 1510, els anatemes contra els canviadors i mercaders fallits que fessin transferències de monedes a d'altres persones. Encara el 1585 a les Corts de Monzón es deia que, en endavant, els dipòsits de més de 40 sous era obligat de fer-los únicament a la Taula de dipòsit de la Ciutat de Barcelona.⁸⁴ Amb aquestes i d'altres mesures ben poc favorables a la banca privada, la Taula municipal pogué resistir inclús la creació del primer Banc de Barcelona (10 d'octubre de 1609) i la competència mútua donà lloc a unes noves Ordinacions el 1620 per tal de determinar les funcions respectives. L'any 1641, en uns moments difícils per a Catalunya es tornaria a repetir la suspensió de pagaments i la reorganització de la Taula; les dificultats s'anaren superant fins que l'any 1835 el «Banco de España» va reabsorbir-la.

b) *La Taula de Canvi de València*

El 15 d'octubre de 1407 –un any abans de la creació del banc de Sant Jordi a Gènova– el Consell de la Ciutat de València decidia l'establiment d'una Taula assegurada o «trapezet», a imitació de la Taula municipal de Barcelona, que s'anomenaria Taula de Canvis de la Ciutat de València i en la qual es constituïrien tots els dipòsits que abans es lliuraven a les cúries dels oficials urbans, amb la garantia dels béns i les rendes de la Ciutat. Un privilegi de Martí I, atorgat 15 dies després, vingué a a refrendar la decisió del Consell i regulà el funcionament de la Taula constituïda definitivament el 31 de gener de l'any 1408.

Aquesta Taula era destinada a conservar l'erari públic de la Ciutat, a ésser «oficina segura i útil dels mercaders i negociants privats i estrangers, i defensa de pelegrins i viatgers, de vídues i orfes» que podrien descansar tranquils una vegada que hi haurien dipositat els seus estalvis. Els oficials públics i els altres detentors de dipòsits tenien quatre mesos de temps per dipositar-los a la Taula nova, sota penes severes. Però aquesta Taula fou liquidada l'abril de 1416 i no es tornà a establir una nova Taula a València fins el 1519. No s'ha conservat cap llibre de comptabilitat del primer període en què la Taula va funcionar a la Llotja dels mercaders; un drap amb l'escut de la Ciutat cobria la gran taula on es feien les operacions amb els llibres, les balances, les marques i els pesos a la vista dels clients. En els primers temps en tigueren càrrec dos regidors taulatgers o taulers, elegits per dos anys entre els membres de la classe de ciutadans i mercaders, amb una fiança de 6.000 florins cadascun i un sou anual de 100 lliures, auxiliats per dos escrivans que havien de

84. «Constitutions» (n. 43) 421, 398 i 350.

rebre cadascun 60 lliures a l'any i després, per fer economies, foren reduïts a un de sol, que passà a cobrar 75 lliures anuals per la seva feina.

Qui eren els imponents de la Taula durant el primer període? Les ciutats, les viles, els llocs, les universitats o municipis, els consells i col·legis i «persones singulars de qualsevol dignitat, stament, condició e lley», segons que consta en els estatuts, incloent-hi jutges i tutors dipositaris de quantitats superiors a les 50 lliures. En un mot, tothom podia ésser impositor. Calia fer les imposicions i els pagaments en monedes d'or, d'argent «e altres de qualsevol lley», per tant no eren exclosos la moneda fraccionària o menuts. Les primeres Ordinacions, elaborades pels taulatgers, foren aprovades pel Consell de la Ciutat de València el 10 de febrer de 1408 després que s'havia retirat de la Taula o de les seves caixes 10.000 florins d'or d'Aragó per fer front als deutes de la Ciutat. Mal principi, quan ja havia desaparegut de les arques la major part de la fiança dipositada pels administradors del banc.

Els préstecs no eren negociables a interès; ho eren només les hipoteques o censals morts que la ciutat pogués contraure, «crear» o «quitar», i podien ésser transferits amb avantatge als particulars que desitjaven invertir capitals quan calia disposar de diner líquid per fer front a determinats pagaments. A partir del 3 de juny de 1409 en què foren dictades Ordinacions noves, hi hagué un sol Clavari taulatger, Clavari de la Taula, o simplement taulatger —elegit d'entre els ciutadans honrats i els mercaders— i només per un any, i també fou un de sol l'escrivà, amb l'obligació de romandre asseguts matí i tarda darrere la taula tots els dies feiners, i de retre comptes cada quatre mesos, i de portar per separat, en llibres diferents, el registre dels préstecs o dipòsits dels particulars, i dels diners de la Ciutat o del Municipi.

A desgrat de les prohibicions, els préstecs als particulars morosos i les avançades fetes a la ciutat, ensems amb la negligència en l'Administració, feren que aviat no es poguessin pagar els censos o pensions dels censals i altres càrregues, i que calgués liquidar la Taula, en perjudici dels interessos dels particulars que havien confiat en la seva solvència. Al cap de cent anys aquest incident ja era oblidat i a partir de 1519 va reviure una Nova Taula més sortosa que perdurà fins el 1649 en què fou transformada.⁸⁵

Mentrestant, com ha observat Ruiz Martín,⁸⁶ els bancs privats omplien el buit. Juan de Albillán, Martín de Belmonte, els Espanoche, Simon ça Creu, figuren entre els banquers privats d'anomenada a València durant el segle XV.

c) *La Taula de Canvi de Mallorca*

Abans i tot que es constituís a València la Taula de Canvi municipal, la ciutat de

85. La majoria de les dades consignades són extretes dels documents de l'Arxiu Municipal de València transcrits per Salvador Carreres, *La primitiva Taula de Cambis* (n. 14).

86. F. Ruiz, «La Banca» (n. 5) 11.

Palma de Mallorca ⁸⁷ projectà la seva Taula assegurada a imitació de la de Barcelona, i Zaragoza no tardà gaire a instituir també una «Tabla de los comunes depósitos». ⁸⁸ - No sabem, però, que cap d'aquestes Taules hagi comptat amb un historiador que ens en detallés la història. En el cas de la Ciutat de Mallorca, fins s'ha negat, sense proves feaents, que arribés a ésser una realitat la seva Taula de començaments del segle XV i se n'ha posposat l'establiment a la primeria del XVI.

I tanmateix a Mallorca, com a Catalunya, hi havia prou motius a finals del segle XIV per a la creació d'una Taula de la Ciutat. El 16 de febrer de 1399, una crida municipal havia comunicat als mallorquins l'obligació que tenien de lliurar a la Taula del canviador Arnau Gener (un canviador privat) tots els florins, així de Mallorca com d'Aragó, i els rals i mitjos rals d'argent falsos que posseïssin. El qui descobrís i denunciés aquell que fabricava moneda falsa, si era de condició servil fóra allibertat i si ja era lliure, premiat amb 100 florins d'or. No sabem què s'esdevingué els mesos immediats però, certament, el 16 de desembre del mateix any, just al cap de deu mesos, una nova crida demanava als mallorquins que si algú posseïa o sabia d'algú que posseís béns: monedes, or, argent, robes, joies, vestits, etc., pertanyents a l'antic canviador de Mallorca Arnau «de Ginta», ho comunicués al més aviat que pogués al governador, sota pena de 500 lliures. I així mateix, afegia el pregó, aquell que tingués notícia d'alguns assentaments («dites») o transferències («transportaments de deutes») del mateix Arnau, que es feren per a posar béns a cobert, en nom d'altres persones («per salvataria cuberta») d'una manera fraudulenta, en perjudici dels representants o factors (Ramon Martí i Antoni Miquel) del mercader i banquer barceloní Llorenç Luqués que d'ençà de 1392, si més no, estava operant a la Ciutat de Mallorca. D'aquestes dues crides potser no és excessiu deduir que el canviador esmentat en l'una i en l'altra fos la mateixa persona que, en deu mesos, d'home de confiança esdevenia un abatut perseguit pels creditors.

87. A. Pons «La banca mallorquina» (n. 15) 143-200. Dades complementàries en Juan Binimelis, *Nueva Historia de la isla de Mallorca y de otras islas a ella adyacentes* (1.ª ed. 1593. 2.ª ed. Palma de Mallorca 1927) III, 408-410. Sintetitzava el desenvolupament de la Taula de Mallorca des de la seva fundació (que estableix el 1507) fins a la darrerria del segle XVI. - Juan Dameto, *Historia General del Reino de Mallorca* (1.ª ed. 1631. 2.ª ed. ampliada per Miguel Moragues i Joaquín M.ª Bover, Palma de Mallorca 1840) I, 119-120 completa l'obra anterior pel que fa al primer quart del segle XVII. Antoni Pons, *Constitución y Ordenaciones del regne de Mallorques (segles XIII-XIV)* (Mallorca 1932) I, 69-73 publica un text de 1329 referent a la circulació monetària i als canviadors de Malloca. Agraïxo aquestes notes bibliogràfiques de Mallorca al professor Alvaro Santamaría.

88. José M.ª Lacarra, *Aragón en el pasado* (Madrid 1872). Especialment l'epígraf «Eldinero, la usura y la banca judía» (164-167), assenyalava que en el territori d'Aragó era formalment prohibit als cristians el préstec usurari; per això els jueus, fins que foren expulsats l'any 1492, controlaren les operacions bancàries i no hi hagué una banca cristiana com en els altres regnes de la Corona. - Pel que fa a Zaragoza, vegeu Angel Canellas López, *Estado actual de la Historia local de Zaragoza* (Zaragoza 1976) 131 ff. La presència de catalans a l'Encomienda de Montalbán i en altres bandes del regne d'Aragó, durant els segles XIV i XV, i també el fet explícit que hi actuaven com a prestamistes, m'ha fet sospitar que els canviadors catalans competien amb els jueus en el territori aragonès. Aquest, però, és un altre tema a estudiar i no investigat fins ara.

Sabem que aquest fet no era insòlit. No ens ha de fer, doncs, estrany que els jurats de la Universitat o Municipi de la Ciutat de Mallorca enviessin missatgers al rei Martí I per a demanar el permís d'establir a Mallorca una Taula semblant a la de nova institució a Barcelona «per a guardar els dipòsits i pecúnies», d'una utilitat ben palesa a desgrat dels pocs mesos d'activitat. El rei, accedint a la súplica formulada pels Jurats i Consellers de Mallorca, el 8 de juliol de 1401, atorgá, de Burjasot estant, el permís per a la creació de la Taula assegurada per la Universitat i el Regne de Mallorca, perquè poguessin disposar-hi els cabals, els mercaders i tothom qui ho desitgés, i es portés una comptabilitat semblant a la de Barcelona, que permetés que els emoluments i els lucre que anaven a parar als canviadors privats redundessin, en endavant, en lucre de «la república del dit regne de Mallorca».

Bé que la fórmula amb què el rei atorgava el permís no fos gaire explícita, restava clar, per les paraules «emolumenta et lucra» que la nova banca de dipòsits faria treballar els seus fons per a l'obtenció de beneficis a profit de la comunitat. La Taula de la Ciutat de Mallorca quedaria assegurada amb tots els béns de la Universitat o comunitat del Regne, i podrien col·locar-hi els dipòsits tots els ciutadans, habitants, nadius i forasters, no importa quines fossin les raons o causes per les quals ho feien, i la Ciutat quedava facultada per establir les ordinacions, els edictes i altres mesures que jutgés escaients, de manera semblant a les de la Taula de la Ciutat de Barcelona, i per afegir o canviar allò que li semblés convenient, atenent a la «diversitat dels llocs, persones i temps». El rei confirmaria aquests estatuts o ordinacions, i manava als oficials reials que col·laboressin en el compliment de l'ordre.

Com ja hem apuntat, es pretén que la institució de la Taula de Canvi de Mallorca no fou possible en aquells moments només pel fet que no es conservin les actes municipals dels anys següents. La inexistència de les actes del Gran i General Consell no prova res en aquest cas. Al contrari, consta que el 1454 funcionava a Mallorca una «tabula nummularia sive cambii seu depositorum» anomenada popularment «Taula del General», en la qual eren dipositats els fons de l'Administració de la ciutat i no hi ha prou raons per a suposar que es tractava d'una Taula distinta. També consta que els dos Taulers o administradors que la regien prestaren jurament en prendre possessió del càrrec, el dia 1 d'octubre de 1454, davant el Veguer de la Ciutat. En aquell temps el càrrec era anual i es treia a subhasta. Sembla que el mercader Andreu Soler pagà la quantitat de 6.302 lliures «de reials de menuts» de Mallorca, per obtenir el càrrec de tauler. Si això era cert i aquesta quantitat no implicava el dipòsit d'una fiança, no ens hem d'estranyar dels plets que se'n succeïren. És possible que llavors la Taula deixés de funcionar durante uns anys; aquest és un punt que caldria investigar.

Això no obstant, el fet que el 24 de desembre de 1472 els Jurats demanessin a Ferran «el Catòlic» la confirmació del privilegi, atorgat per Martí I el 1401, per a la creació de la «Taula Nummularia» amb els oficials i els estatuts a l'estil dels de la

Taula de Barcelona, no basta tampoc per a negar la continuïtat de la institució, atès que les confirmacions de privilegis eren usuals al començ del regnat de cada nou sobirà. Al contrari, aquest privilegi ve a confirmar la continuïtat de la institució bancària al llarg del segle XV.

Es veritat, tanmateix, que no coneixen la història de la Taula de Mallorca durant tots aquests anys. L'única cosa certa és que no arribà a anul·lar els canviadors privats a Mallorca, com no ho féu tampoc la de Barcelona, segons que hem vist. I, en tot cas, és ben improbable que la Taula de Mallorca superés el darrer terç del segle XV. La fallida d'un dels banquers privats, Joan Angelats, l'any 1503, possiblement contribuï a la decisió dels Jurats de Mallorca perquè el 1506 fos restablerta la Taula assegurada, amb unes Ordinacions noves, segons les quals hi hauria un sol tauler, elegit «a sort e a sach» (a la sort i pel sistema insaculatori) cada dos anys, el qual seria obligat a donar per fiança 35.000 lliures i se li oferia, en canvi, el salari anual de 200 lliures per la seva tasca.

El Gran i General Consell, amb el desig de reactivar la vida econòmica de Mallorca, determinà, en efecte, que es constituís una Taula, en nom de la Universitat, i a fi que no es poguessin repetir «els danys i escàndols passats» –indici palès que n'hi havia haguts i que podien haver causat la fi de la Taula anterior– ordenà que es fessin uns nous Capítols i Ordinacions. Els ciutadans Pere des Callar, Joan Nicolau Berard i Joan Vicent de Campfullós, els mercaders Mateu Riera i Gabriel Axertell i el paraire Gaspar Roig, ensems amb els advocats del Consell, Antoni Sala i Nicolau Montanyans, foren encarregats de redactar aquests estatuts, en trenta capítols, acabats el 17 d'abril de 1507. En el preàmbul dels nous estatuts de la Taula de la Universitat, s'atribueix la postració econòmica de les Illes Balears al fet de «no tenir Taula». Es diu que en altre temps a les Illes hi hagué una gran activitat mercantil i hom podia comptar fins 300 «navilis de gàbia» a més de moltes galeres i d'altres vaixells, però «ara gairebé no hi ha moviment mercantil» i una de les causes és el fet de «no tenir Taula», perquè aquesta «és antecedent necessari per a la negociació i es troba respecte a ella com l'ànima al cos i sense ella qualsevol negoci mercantil és molt difícil». Els estatuts de 1507 precisen que tota persona podrà dipositar diners, monedes, or, argent treballat o sense encunyar, perles, gemmes, joies, etc., tant per negociar-hi com per tenir-ho custodiat, i podrà «levar a fer levar, dir e girar a qui volrà e usar d'aquelles a son arbitre», és a dir, podrà treure o fer treure del banc, transferir i girar a qui voldrà i servir-se al seu arbitri de les seves impositions o dipòsits. Per a regir la Taula seran elegides tres persones per períodes de dos anys, i hauran de transcórrer almenys dos anys més abans que puguin ser reelegides. Un d'aquests tres elegits serà el Tauler de la Universitat, haurà de pertànyer a l'estament militar o al dels ciutadans, tindrà a càrrec seu els llibres i farà les operacions de recepció i lliurament de fons, i percebrà un salari anual de 150 lliures. Un altre dels elegits haurà de pertànyer a l'estament dels mercaders i serà en càrrec d'escriure les entrades y sortides en el llibre Manual i en el Major, d'anotar-hi els dipòsits i les

transferències i redactar les pòlisses que caldrà. Els comptes dels diners i de les joies els portarà per separat; cobrarà un salari de 100 lliures anuals. El tercer dels elegits tindrà l'ofici d'argenter i pesarà les monedes i els metalls nobles i pel seu treball rebrà 50 lliures a l'any. A tots tres se'ls prendrà jurament sobre els Evangelis, d'acord amb un text aprovat.

La Taula havia d'estar oberta al públic tots els dies feiners, al matí i a la tarda, quatre hores al matí i el mateix nombre d'hores a la tarda a casa del Tauler, i dues hores al matí i dues més a la tarda a l'edifici de la Llotja dels mercaders. La Taula restava assegurada amb els béns de la «Universitat e Regne de Mallorca». D'altra banda, el tauler havia de lliurar una fiança de 30.000 lliures en poder del notari i escrivà de la ciutat; el mercader havia de dipositar-ne 2.000 i l'argenter 50. El tauler no podia usar dels cabals a profit seu i l'ofici implicava moltes incompatibilitats per a l'exercici d'altres càrrecs públics. Els Jurats inspeccionarien els fons de la Taula quatre vegades l'any. En fi, les Ordinacions són molt detallades i precises pel que fa a l'elecció, juraments i obligacions dels administradors de la Taula. En acabar cada administració els llibres restarien custodiats a la «Casa dels comptes de la Universitat». El 7 de maig de 1507 la Taula era ja a punt per a funcionar, i així fou pregonat.

d) *Altres Taules de Canvi municipals*

El 23 de gener de 1445 els Jurats de la Ciutat de Girona obringueren de la reina Maria, esposa i lloctinent d'Alfons el Magnànim, un privilegi que els autoritzava a establir a la Ciutat un Banc o Taula de Canvi semblant al que funcionava a Barcelona, i decidiren d'instal·lar-lo a la mateixa Casa de la Ciutat.⁸⁹ Posat que en aquell temps vagi realment funcionar, en desconeixem la vida. Sembla que entre 1520 y 1512 hom intentà restablir-la i que a mitjan segle XVI ja tornava a funcionar, però la competència dels banquers privats devia ser gran atès que el 1564 una ordenança de Felipe II precisava la forma en què havien de ser consignats en els llibres dels taulers amb Taula assegurada, justament a la ciutat de Girona, els ingressos i els pagaments, per mitjà d'albarans escrits que podrien tenir validesa legal en els judicis.⁹⁰

Durant la primera meitat del segle XVI la banca privada pogué prosperar a les terres de Llevant com a la resta de la Península, gràcies a l'afluència d'argent americà, quan havia entrat en crisi a quasi tota l'Europa Occidental des de la darrerria del segle XV.⁹¹ Ben aviat, tanmateix, la influència de la Taula municipal de

89. Joaquín Pla Cargol, *Gerona històrica* (3.ª ed. Girona 1947) 90.

90. «Constitutions» (n. 43) 351. Corts de Barcelona de 1564, capítol 11.

91. Ramon Carande, *Carlos V y sus banqueros*. tomo I: *La vida económica de España en una fase de su hegemonía, 1516-1556* (Madrid 1943).

Barcelona arribaria també a la Itàlia meridional on la presència «espanyola» afavoriria la creació de bancs públics municipals, com el de Palermo, a Sicília, creat el 1552 i, tot seguit, el de Nàpols, els dos grans mercats internacionals de la zona.

A les ciutats catalanes de Vic i Perpinyà, tan actives d'ençà del segle XIII, també hi hagué Taula de Canvi municipal,⁹² amb una abundosa documentació inèdita conservada pel que fa a la primera, i així mateix n'hi hagué a Cervera, creada el 1559 i instal·lada damunt la capella de Santa Eulàlia, a l'edifici de l'església de Santa Maria, amb les finestres protegides per reixes de ferro i una caixa de cabals buidada en l'espessor del mur del campanar. La ciutat de Lleida tingué la seva taula de canvi organitzada, i amb ordenances precises del 14 d'abril del 1589, des de la darrerria del segle XVI.⁹³

Això no obstant, cal fer constar que la Història de la Banca al Llevant Peninsular i a les Illes Balears, no és encara, pel que fa a aquesta època, gaire cosa més que una pàgina en blanc.

92. Fins ara no sabem de ningú que hagi estudiat la documentació de la Taula de Vic, que comença el 1413, ni tampoc els precedents de l'important mercat dinerari d'aquesta ciutat del centre de Catalunya, activitat detectable des de començaments del segle XIII, segons que hem vist, i documentable en els arxius Episcopal i Municipal de la població.

93. Sobre la taula de Canvi de Lleida vegeu la tesi doctoral inèdita de Julia Remon Molina: *La «Taula de Canvi» de Lérida (1589-1808)*. Universidad de Zaragoza. Facultad de Filosofía y Letras. Zaragoza, 1989. 2 vols. Al primer volum hom esmenta les taules de Perpinyà (1404), València (1407), Tarragona (1414 i 1419) i Girona (1433 i 1443), entre altres. Les dues dates de Tarragona i Girona corresponen a les referències que hi fa a les pàgs. 60 i 68 del primer volum. El segon volum inclou deu documents dels segles XIII i XIV referents als deutors i la usura. Els docs. 11 a 14 corresponen als precedents immediats de la Taula (des del 1585) i el doc. 15 conté les ordenacions que hem esmentat, text fonamental.